№ 235 ՈՒՐԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 27

1906

ԵՐԵՍՈՒՆՉՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՈՒՐԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 27 № 235

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի. ամսական համարները ՄԻՆ ՏՈՒՆ 5 ԿՈՊԷԿ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ». Базарная ул. д. Тамамшева № 16. Նամ Tiflis, Rédaction «Mschak».

Տելեֆոն № 253.

# ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւններ ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.

Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ

„ՄՇԱԿ"

Լրագիրը արժէ 2 րուբլի. Մի ամսվանը 1 րուբլի.

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է

ԽԱԹԱԲԱԼԱ

Երգիծաբանական-ծաղրանկարային շաբաթաթերթը

| | | |
|---|---|---|
| Տարեկան գինն է Թիֆլիսում 4 ր. | Ուրիշ տեղեր 5 ր. | |
| Կէս տարվայ | 2 ր. | 2 ր. 50 կ. |
| 3 ամսվայ | 1 ր. | 1 ր. 25 կ. |
| 1 ամսվայ | 40 կ. | 50 կ. |

Մինչև ընդունում են և զանազան յայտարարութիւններ ամեն լեզուներով. Վաճառվում է ամեն տեղ.

Շաբաթ, նոյեմբերի 28-ին, լոյս կը տեսնի № 20.

Խմբագիր-հրատարակող՝ Աստ. Երիցեան

(ու. կ.) առ. 1—2

ՑԱՆԿԱՑՈՂՆԵՐԸ ՕԳՆԵԼ

Թիֆլիսի Կենտրոնական Նպաստամատոյց Յանձնաժողովը յայտարարում է, որ արդէն ստացված է «ԳԵՂՈՒՆԻՆ»: Առ այժմ ստացված են 300 օրինակ: Բոլոր 1000 օրինակներից գոյացած արդիւնքը յատկացրված է յօգուտ հայ տառապեալների: Ցանկացողները՝ ստանալ այդ պատկերազարդ և շքեղ հատորը, որ դաշնիճի ամենալաւ զարդն է և գեղարուեստական մեծ հաճոյք է պատճառում, թող շտապեն՝ ուղարկելով գինը 4 ր. և ճանապարհածախքի համար 40 կ., ընդամենը 4 ր. 40 կ., դիմելով կամ «Մշակի» խմբագրատունը, Յանձնաժողովի անդամ-քարտ.-պ. Հ. Առաքելեանին, «Գուտտենբերգ» և կենտր. գրավաճառանոցը կամ «Երկրի» խմբագրատունը իսկ ԲԱԳՈՒՈՒՄ ցանկացողները կարող են ստանալ Թ. Բունեաթեանի գրախանութից, հայոց եկեղեցուն կից:

առ. 5—5

„Ա. ՓՐԻԳՕՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ."

ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ

սրանով յայտարարում է, որ պետական երրորդ կարգի խաղարկութեան տոմսակները, այս 1906 թ. նոյեմբերի մէկի տիրաժից, ամեն մէկ տոմսակն

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒՄ Է

2 ռուբ. 70 կոպէկով,

բացի մարկայի դնից: Գրասենեակը հեռագրով կամ վերադիր վճարով տոմսակներ չէ ապահովագրում:

առ. (20, 24, 27) 3—3

Կիրակի, նոյեմբերի 29-ին, ցերեկվայ ժամը $12^{1}/_{2}$-ին

ԿԸ ԲԱՑՎԻ

ԿՐԹԱԿԱՆ

ՋՈՒԼՀԱԿԱՆՈՑԻ

ԲԱՑՈՒՄԸ,

որին կարող են ներկայ լինել բոլոր ցանկացողները: Ջուլհականոցը գտնվում է Գրիբոեդովսկայա փողոցի վրա, տիկ. Իզմիրեանի տանը № 24, վերին յարկում:

առ. 1—3

Երգչուհի-հաւատարմատար

ՍԱՄՍՈՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆՑ

Գրիբոեդովսկայա փողոց, տուն № 28, տելեֆոն № 965.

առ. (չ. ու. կ.) 1—3

Հոկտեմբերի 22-ին, Աշտարակից Թիֆլիս եկող № 17 գնացքից

ԿՈՐԵԼ Է

16 տարեկան

ՄԻ ՏՂԱՅ,

Ղարաղլաղ գիւղացի, Բախշի Ղահրամանեան Սարուխանեանց ազգանունով: Ճանաչողից խնդրվում է յայտնել նրա գտնվելու տեղը: Ցայտնողը վարձատրութիւն կըստանայ:

Հասցէն՝ Дворцовые номера, Асріянцу.

առ. 1—3

Պետական Դումայի

ընտրութիւնները

Ի նկատի ունենալով, որ արքունական պալատից ուղարկված ծոշակաւորների ցուցակի մէջ, հասցէներ չը կան, քաղաքային վարչութիւնը խնդրում է պ. պ. թոշակաւորներին հաղորդել իրան իրանց հասցէները: Ցայտարարութիւնների ընդունելութիւնը ամեն օր՝ ցերեկվայ ժամը 11—2-ը:

առ. 1 1

ԼԱԿՏՕԲԱՑԻԼԵԱՆ ԿԱԹ

ՊՐՕՖ. ՄԵՉՆԻԿՕՎԻ

Ցուցմունքների համաձայն պատրաստվում է

ՊՐՕՎԻԶՕՐ

Ա. Ս. ԿԼԻԲԱՆՍԿՈՒ

Քիմիկօ-բակտերիօլոգիական կաբինետում, Վօրոնցովի արձանի դիմաց:

Հեռախօս № 389.

(ե. չ. հ. ու. կ.) առ. յ. կ. 1—10

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մի հարցի առիթով. Վերջին տեղեկութիւններ. Պետական Դումայի ընտրութիւնների շուրջը. Կուսակցութիւնների շուրջը. Ջուլհակութեան արհեստի տարածելը. Սով է. Գանձակի շրջանում. Պարտականութիւն թէ բարեգործութիւն. Քահանաների տեղափոխութեան հարց. Հնդկական առած. Թատրոն և երաժշտութիւն. Մի առաջարկութիւն. Կեղծ յեղափոխականներ. Պաշտական փաստեր և բացատրութիւններ. Նամակներ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

## ՄԻ ՀԱՐՑԻ ԱՌԻԹՈՎ

I

Մի քանի տարի սրանից առաջ «Մշակի» էջերում մի մեծ պայքար կար գիւղացու և բանւորի, գիւղում մնացողի և պանդխտողի մասին:

Վէճերն մասնաւորապէս էին շատերը և մանաւանդ Բագուի շրջանում ապրող գաւառացիները: Հանգամանքները այնպէս էին բերել, որ միմեանց դէմ հակաճառում էին ի միջի այլոց երկու անձինք միևնոյն ազգանունով, որոնցից մէկը գիւղացիութեան զարգացման մէջ էր տեսնում ամեն բարիք, միւսը բանւորութեան:

Խնդիրը ժամանակակից էր և հետաքրքրում էր շատերին:

Մի հայեացքի համաձայն պանդխտութիւնը միայն չարիք էր, միայն գիւղի տնտեսական ոյժերը թուլացնող մի հանգամանք, միւսի համաձայն նա ընդհակառակը մի լուսաւոր կուլտուրական երևոյթ էր, որովհետև նա նպաստում էր բանւորութեան կազմակերպվելուն, իսկ նրա հետ միասին տնտեսական կեանքի այնպիսի գործօնների զարգացման, որոնք կը տանեն դէպի տնտեսական և հասարակական աւելի բարձր օրակի կարգերը և կը փութացնեն ռամկավարական գաղափարների յաղթանակը:

II

Իրական կեանքի ուսումնասիրութիւնը տալիս էր պատասխաններ յարուցված հարցին:

Կային գիւղական շրջաններ, ուր գիւղացին ունէր բաւականաչափ հող իր տնտեսութեան համար, փոքր ի շատէ բաւարար վաճառանոց իր արդիւնքները վաճառահանելու համար: Կային և ուրիշ շրջաններ, որտեղ գիւղական հողը ոչ մի կերպ չէր կարողանում ապահովել գիւղացուն և ստիպում էր նրան որոնել աշխատանքի աղբիւրներ քաղաքներում և հանքերում ու գործարաններում:

Բայց կային և այնպիսի տեղեր, ուր գիւղացին ունէր բաւականաչափ հող, բայց աւելի շահաւէտ էր գտնում իր համար պանդխտել և միևնոյն աշխատանքով աւելի վաստակ ունենալ իր ձեռքին, քան գիւղում մաշելով իր ֆիզիքական ոյժերը:

Սակայն հանդէս եկան և այնպիսի փաստեր, որ պանդխտութեան և փողի ետևից ընկած մարդիկ մի քանի ժամանակից յետոյ նկատեցին, որ նրանց գիւղական տնտեսութիւնը բոլորովին քայքայված ու կործանված է, իսկ նրանց հարևանները, որոնք աւելի աղքատ և ճնշված էին երևում, վերջ ի վերջոյ աւելի ամուր ու ապահով դիրք ունեն, քան պանդխտողները:

III

Կեանքի փաստերը բաց էին անում մեր առաջ մի շարք պատկերներ, որոնք լուսաբանում էին գիւղում մնացողի և պանդխտողի վիճակի նպաստաւոր և աննպաստ հանգամանքները:

Օրինակ, պարզվում էր և մի այսպիսի հանգամանք: Մի քանի գիւղացիներ պանդխտութեան մէջ սովորում էին նոր արհեստ, որը միացնելով փողի հետ մտցնում էին իրանց գիւղական տնտեսութեան մէջ և նրան զգալի կերպով բարւոքում ու առաջ տանում: Պարզվում էր և այն, որ քաղաքում եղածների մի մասը դառնում էր չարչի, կեղեքիչ և պատուհաս գիւղի համար, իսկ միւս մասը ընդհակառակը հասարակական գործերի պաշտպան և օգտաւէտ հիմնարկութիւնների նախաձեռնող գիւղերում:

Եւ մենք կարող էինք բազմաթիւ օրինակներով լուսաբանել թէ ինչ գիւղական կարիքներ սպասում են իրանց բաւարարութեան և թէ որ աստիճան պանդխտութիւնը նպաստաւոր կամ աննպաստ կերպով է ազդում գիւղական տնտեսութեան վրա և ինչ նշանակութիւն ունի նա երկրի ընդհանուր տնտեսութեան համար:

IV

Մեր խմբագրութեան առաջին շրջաններից մենք առիթներ ենք ունեցել յայտնելու մեր կարծիքները և խորհրդածութիւնները այդ հարցերի մասին: Բազմաթիւ յօդուածներ, որ տարիների ընթացքում նուիրել ենք գիւղի պանդխտութեան խնդիրներին, պարզել են մեր տեսակէտը:

Մենք գիւղի զարգացման և գիւղական տնտեսութեան բարգաւաճման ամենաջերմ ջատագովը լինելով, ցանկացել ենք, որ գիւղացին կարող լինի իր հողի վրա ապահով ապրել և նրանից ստանալ աւելի արդիւնք, քան նա ստացել է հին տնտեսական եղանակներով:

Եւ անշուշտ մենք չէինք կարող դէմ լինել և այն պանդխտութեանը, որ առաջ է եկել անհրաժեշտութիւնից, տեղական ծանր և նեղ տնտեսական վիճակից: Եւ նայելով պանդխտութեան վրա, իբրև բնական և օրգանական մի երևոյթի վրա, ցանկութիւն ենք յայտնել, որ քաղաքում խմբված պանդուխտների համար ստեղծվեն համագործութեան և ինքնակրթութեան համար մի շարք պայմաններ:

V

Կան դէպքեր, երբ մենք կոչ ենք արել ժամանակաւորապէս կանգնեցնել պանդխտութիւնը: Դա ի միջի այլոց տեղի ունէր վերջին տարվայ և վերջին ամիսների ընթացքում, երբ գիւղերը դատարկվում էին ինքնապաշտպան ոյժերից և գիւղական ընտանիքները մատնվում էին բաղդի քմահաճոյքներին: Եւ երբ կանցնեն երկիւղները, երբ կեանքը կը մտնէ իր սովորական ընթացքի մէջ, այնուհետև գիւղական ոյժերը իրանց ազատ կը զգան մնալու և գնալու համար:

Պանդխտել թէ չը պանդխտելը դա տնտեսական մի հարց է, որ իւրաքանչիւր տեղ իր համար պէտք է որոշէ, աչքի առաջ ունենալով իր տեղական հանգամանքները և կարիքները:

Եւ անկասկած՝ կեանքի փորձը շատ տեղերում կը լինի ղեկավարը այդ հարցի լուծման համար:

Պանդխտութիւնը ունի իր նպաստաւոր և աննպաստ կողմերը, որոնք պէտք է հաշուի առնվեն իւրաքանչիւր դէպքում:

VI

Մեզ զարմացրեց մի նկատողութիւն, որ թոյլ է տուել իրան «Ջայն» շաբաթաթերթի խմբագրութիւնը, վերագրելով «Մշակին» ոչ այն տեսակէտը՝ որ ունենք պանդխտութեան հարցի մասին:

Շաբաթաթերթը շարլօնական ձևով անուանելով մեզ լիբերալ, վերագրում է մեզ այն տեսակէտը, որ մենք պանդխտութեան դէմ արգելքներ ստեղծելու գաղափարի կողմնակից ենք:

Դա նշանակում է գործի հետ ծանօթ չը լինել: Առաջինը՝ եւրօպական լիբերալը միշտ հաճութեամբ մարդկանց քշել է իրանց հողերից և բան որներ ստեղծել, ուրեմն մեր արգելքները ամենևին չէին սազի «լիբերալին»: Իսկ երկրորդ՝ մեր քննադատողները միշտ էլ սխալի մէջ կընկնեն, եթէ շարլօնական բառերով կաշխատեն վերագրել մեզ իրանց հնարած տեսակէտները և կարող չեն լինի ըմբռնել մեր դեմօկրատիզմի լուրջ և անդրդուելի հիմքերը:

Ա. Քալանթար

## ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ալեքսանդրապօլ, նոյեմբերի 25-ին

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի հիւանդութիւնը սաստկանալու պատճառով ժամանակաւորապէս Ալեքսանդրապօլում գտնվող բժշկապետ պ. Աւետիք Բաբայեանը հեռագրով անյապաղ կանչվում է Էջմիածին:

Այսօր երեկոյեան բժշկապետը դուրս է գալու այստեղից՝ շտապելով ժամ առաջ հասնել հիւանդ ու զառամեալ Հայրապետին:

Պետրոս Մոսեսեան

Գորիս, նոյեմբերի 25-ին

Շխատաղի հասարակութեան Հանդ գիւղը շարունակում է ենթարկվել ասպատակութիւնների շրջակայ թուրքերի կողմից: Դեռ օգոստոսին թուրքերը եկել էին տարել հանդեցիների 500 գլուխ տաւարը, 300 այծ, 18 ձիւ. սեպտեմբերին տարան նոյնպէս մի քանի տասնեակ գլուխ անասուն. այժմ հոկտեմբերին դարձեալ յարձակվեցին և տարան անասուններ: Գիւղացիները յուսահատված դիմումներ են արել վարչութեան, գանգատվելով, որ նրանց համար շատ դժուարացել է դաշտային աշխատանքներով պարապվելը:

Վաղարշապատ, նոյեմբերի 24-ին

Հոկտեմբերի 23-ին դաշտային-զինուորական դատարանը, երեկոյեան ժամը 9-ին, այստեղ քննելով գաղթական Գէորգի, Նշան Սարգսեանի և կողբեցի Ղևոնդի գործը, որոնք ամսիս սկզբներին վիրաւորել էին ոտքից մի թուրք սարաժնիկի՝ հրացանը խլելու համար, ժամի 12-ին իր վճիռը արձակեց—երեքին էլ գնդակահարել. իսկ մէկ ժամից յետոյ այդ վճիռը կատարվ է ածվել և նոյն տեղն էլ թաղվել են զինուորների ձեռքով:

Պետրոս Աղաջանեան

## ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

Ընտրութիւնների օրը քննութեան առարկայ է դարձել և պալատական շրջաններում: Պետերհօֆը վճռել է, որ ընտրութիւնները պէտք է կայանան դեկտեմբերի 15-ից անմիջապէս յետոյ: Բայց անպայման մինչև ծննդեան տօները: Եւ այդ որոշումը վերջնական է:

Ուշագրաւ է «շրջանների» վերաբերմունքը ընտրութիւնների հետևանքի վերաբերմամբ: Այնտեղ հաւատացած են, որ յաղթող կը հանդիսանան չափաւոր կուսակցութիւնները՝ սկսած «իրաւակարգից» մինչև «հոկտեմբերի 17»-ը:

«Իսկ թէ ծով է նրանց հաւատացրել, այդ անյայտ է: Ասում են, որ այդ վստահութիւնը ներշնչել է նրանց հոկտեմբերեան Գուչկովը:

Այդ հաւատի հիման վրա Պետերհօֆի շրջաններում զանազան ծրագիրներ են կազմվում, որոնք չափազանց ծիծաղաշարժ են:

Եթէ որ, մտածում են նրանք, գիմսավօյի ընտրութիւնները յաղթանակ տուեցին աջակողմեաններին ընդդէմ ձախակողմեանների, (թէև իսկապէս դա ուղիղ չէ), ուրեմն կասկած չը կայ, որ Պետական Դումա էլ կուղարկվեն չափաւորներ և նոյնիսկ անհամեմատ չափաւոր պատգամաւորներ:

Եւ այն ժամանակ մենք կառաջարկենք Պետական Դումային անյապաղ քննել նոր աղտաքին փոխառութիւն անելու նախագիծը, եթէ որ աչողվելու չը լինի աւելի վաղ անել, որը անհրաժեշտ է թէ մեր նաւատորմի վերաշինութեան և թէ նախկին դեֆիցիտները ծածկելու համար:

Ի հարկէ չափաւոր և այն էլ անհամեմատ չափաւոր Դուման չի յապաղի մեր նախագիծը հաստատելու:

Իսկ որպէսզի ապահոված լինենք «կարգապահութեան բարեկամների» յաղթանակը, անհրաժեշտ է աջակցել նրանց ընտրութիւնների ժամանակ: Այդ նպատակով հարկաւոր էր, որ գեներալ-նահանգապետները որոշ հրահանգներ տային: Բացի դրանից ընտրութիւնները պէտք է ամենայն տեղ էլ տեղի ունենան միևնոյն օրը: Այդ միջոցը կարևոր է այն մտքով, որ ժամանակ չի տալ ձախակողմեաններին ուշաբերվելու և միջոցներ ձեռք առնելու միւս նահանգներու իրանց շարքերը լցնելու համար»:

Ինչպէս երևում է, այդ ենթադրութիւնները մասամբ մօտ են իրականութեան: Վերջին ժամանակներս մինիստրների խորհուրդը, ինչպէս լսում ենք, շտապ աշխատում է քաղաքական ժողովների մի ծրագիր կազմելու: Այդ նոր կանոնների բնաւորութիւնն ու ուղղութիւնը ինքնըստինքեան չափազանց հասկանալի է: Այնտեղ գլխաւոր տեղ են բռնում յատուկ ցենզօրները (ոստիկանական ներկայացուցիչները), որոնք բաւական լայն լիազօրութիւններ են վայելում:

Որ Պետերհօֆի շրջաններում Պետական Դումայի առաջիկայ ընտրութիւնների մասին շատ են մտածում, այդ երևում է ի միջի այլոց նրանից, որ նրանք հետաքրքրվում են չափաւորների ու ձախակողմեանների մրցութեան երկրորդական երևոյթներով անգամ: Այնտեղ խօսում են Լվովի և ուրիշների մտադրութեան մասին Բալաշովում լրագիր հրատարակելու համար, որ «հոկտեմբերի 17-ի» միութեան կենտրոնական կոմիտէտը ուզում է իր սեփական օրգանը հրատարակել և այլն:

Միևնոյն ժամանակ Պետերհօֆի շրջանները ուզում են ներկայի status quo-ն ճշտութեամբ պահել: Զինուորական և ուրիշ դրութիւնները «հնարաւորութեան չափ» չը պէտք է վերացվեն: Այդ է նրանց ցանկութիւնը: Իսկապէս դեռ ևս վերջնական որոշում չէ կայացրած այդ հարցի առիթով որովհետև դեռ ժամանակ շատ կայ մինչև ընտրութիւնների սկիզբը:

Ընտրութիւնները, նրանց կարծիքով, պէտք է սկսվեն ընտրողական ցուցակները յայտարարելուց յետոյ: Բայց որովհետև պրեմիերը պահանջել է նահանգապետներից և գեներալ-նահանգապետներից այդպիսիները ուղարկել նոյեմբերի 15-ից ոչ ուշ, ուստի մօտաւորապէս այդ ժամանակամիջոցն էլ կը լինի նախընտրողական ժողովների սկիզբը:

Սպասում են, որ ընտրութիւնների օրը պաշտօնապէս կը յայտարարվի կամ հոկտեմբերի վերջին և կամ թէ առաջիկայ նոյեմբեր ամսի սկզբներում: Դա կախված կը լինի երկրի դրութեան ընթացքից և ներքին հանգամանքներից:

—Ի նկատի առնելով, որ Պետական Դումայի ընտրութիւնները տեղի են ունենալու առաջիկայ դեկտեմբերին, Պետերբուրգի նահանգական զեմստվօյի հերթական նստաշրջանը մտադրութիւն կայ հրաւիրելու նոյեմբերի կէսից ոչ ուշ:

(«Օ. Б.»)

## ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

—Սօցիալ-դեմօկրատների մէջ տեղի ունեցող կօնֆերենցիաներից ոմանք յարում են «մեծամասնականներին», ուրիշներն էլ «փոքրամասնականներին»: Դրա համեմատ էլ որոշումներ են կայացնում կուսակցական արտակարգ համագումար կազմելու անհրաժեշտութեան կամ թէ անկուսակցական համառուսական բանւորական համագումար հրաւիրելու մասին: Մեծամասնականները գլխովին պաշտպան են կուսակցական կօնգրէս հրաւիրելուն, իսկ փոքրամասնականները հետևելով Աքսելրօդի ուրիշների առաջարկին, համարեա բոլորն էլ բանւորական համագումար են պահանջում հրաւիրել: Օրինակ, անդրկովկասեան սօցիալ-դեմօկրատների կօնֆերենցիան, ինչպէս հաղորդում են, որ բաղկացած է եղել 43 պատգամաւորներից, դրանց թւում ունեցել է միայն 6 մեծամասնական, մնացեալները եղել են փոքրամասնականներ: Միայն Թիֆլիսից մասնակցել են 22 հոգի, որովհետև տեղական սօցիալ-դեմօկրատների կուսակցութիւնը ունի 6000 անդամ: Կօնֆերենցիան դէմ է եղել արտակարգ համագումարին և պաշտպանել է համառուսական բանւորական համագումարի հարցը: Նախկին Պետական Դումայի հարցի մասին համագումարում մեծ դժգոհութիւն էր նկատվում զանազան պատճառներով:

—Առևտրական-արդիւնաբերական կուսակցութիւնը վճռել է հրաժարվել մնալ ագիտացիա անելու գործունէութիւնից նախընտրողական շրջանում և հոկտեմբերի 17-ի միութեան հետ բլոկ կազմել:

—Հոկտեմբերի 17-ի միութեան կենտրոնական կոմիտէտը տեղական կոմիտէներից տեղեկութիւն է ստացել, որ ներկայումս գնված են «Полтавск. Вѣст.» և Ժիտոմիրում «Волынск. Жизнь» լրագիրները, որոնք դառնում են միութեան համար կուսակցական օրգաններ:

—«Око» լրագիրն հաղորդում են, որ սօցիալիստ կուսակցութիւնները կօնֆերենցիաներ են գումարում Ռուսաստանի բոլոր մասերում: Սօցիալիստ-յեղափոխականները վերջին ժամանակներս շրջանային համագումարներ են գումարել կենտրոնական Ռուսաստանում, նոյնպէս և Հիւսիս-Արևմտեան երկրում, որտեղ յատուկ քննութեան նիւթ են դարձրել գիւղացիական համագումարի որոշումները և որոշել ապագայում բանւորական միջավայրում գործելու տաքտիկան: Պարզվել է, որ կազմակերպչական աշխատանքը, չը նայելով քաղաքական դրութեան աննպաստութիւններին, մեծ աջողութիւն է ունեցել:

—Ժողովրդական-սօցիալիստ կուսակցութիւնը Մոսկվայում աւելի ու աւելի է աջողութիւն ունենում, անդամների թիւը օրէցօր աւելանում է: Ուսանողներից վերջին երկու օրերի ընթացքում անգամ են գրվել այդ կուսակցութեան հարիւր հոգուց աւելի: Պետական Դումայի նախկին անդամ պրիվատդոցենտ Ալեքսինսկին արդէն յայտնել է, որ հեռանում է ժողովրդական ազատութեան կուսակցութիւնից և միանում ժողովրդական-սօցիալիստներին:

## ՋՈՒԼՀԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՐՀԵՍՏԻ ՏԱՐԱԾԵԼԸ

Ամբողջ հինգ ամիս է, որ Թիֆլիսում գործում է ջուլհակութեան կրթական մի արհեստանոց:

Այդ ջուլհականոցը նպատակ ունի վարպետներ պատրաստել ջուլհակութեան արհեստի համար:

Գիւղացին սովորելով ջուլհակութեան արհեստը, կը զբաղվի իր ազատ ժամերում արդիւնագործութեան այդ ճիւղով և կաւելացնի իր աշխատանքի աղբիւրները: Իսկ ազատ ժամեր նա շատ ունի, մանաւանդ ձմեռվայ ամիսներում:

Ջուլհակութեան արհեստը այն արհեստներից մէկն է, որոնք մօտ են գիւղացիութեան պահանջներին և ճաշակին: Շատ տեղերում ջուլհակութիւնը գոյութիւն ունի նաև ներկայումս, թէև անկատար ձևով, նահապետական գործիքներով և խառնաշփոթ նկարներով: Բայց եթէ մտցնվեն կատարելագործութիւններ՝ այն ժամանակ արհեստը կը սկսէ ծառայել իր նպատակին:

Ջուլհակութեան գործնական դասընթացքը կը տևէ չորս ամիս: Այդ ժամանակամիջոցում այնքան կարելի է սովորել արհեստը, որ ազատ կերպով վերցվեն պատուէրներ՝ որոշ պահանջներով կատարելու համար:

Կիրակի օրը տեղի կունենայ ջուլհականոցի բացման հանդէսը:

Այնուհետև նա իր Ն-ախապատրաստական շրջանից կանցնի կանոնաւոր գործունէութեան:

Թիֆլիսի արհեստանոցը պէտք է միայն ծառայէ իբրև կենտրոնական մի կրթարան վարպետներ տալու գաւառների համար:

Ուստի կարևոր է, որ գաւառներում գործող անձինք, բացի գիւղացիներից նաև ուսուցիչներ, վարժուհիներ հետաքրքրվէին այդ գործով և սովորէին այդ արհեստը՝ տարածելու համար նրան գիւղական աշխարհում:

Եթէ գիւղացին ջուլհականոցի շնորհիւ կատարելագործէ իր գիւղական շալերի պատրաստութիւնը, մտցնէ նոր կատարելագործված ջուլհակներ և կարող լինի տեղական բուրդը վերածել արժէքաւոր հիւսուածքների, որոնք պէտքական լինեն թէ գիւղի և թէ նոյնիսկ ուրիշ վաճառանոցի համար, այն ժամանակ մի թէև փոքր, բայց օգտաւէտ գործ կատարված կը լինի շինականի համար:

Մեր հասարակութիւնը պէտք է հետաքրքրվէ նոր արհեստի տարածման գործով և աջակցէ այդ կրթական ձեռնարկութեան իր նիւթական և բարոյական միջոցներով:

Ա. Ք.

## ՍՈՎ Է

Քարվանսարա գիւղ, նոյեմբերի 20-ին

Մի երկու օր առաջ, ըստ որոշման տեղական Նպաստամատոյց Մասնաժողովի, շրջեցի Վերին և Ներքին Աղդան, Թալա, Քրդեան, Խաւարաձոր, Աչաջուր, Սևքար և Մելիք գիւղերը տեղն ու տեղը ստուգելու կարիքաւոր գիւղերի ներկան և ապագայի համար զեկուցում տալու նոյն Մասնաժողովին: Յանձն առնելով սիրով այդ պաշտօնը, շրջեցի և զեկուցի հարկաւոր եղածը, որի մասին շտապում եմ արձանագրել և «Մշակում»:

Յիշեալ գիւղերը սովի առաջ կանգնած են. սովի պատկերը սարսափելի է. ամենաշատ օգնութիւն է հարկաւոր յիշեալ գիւղացիներին, եթէ չենք ուզում սովամահներին թաղել—ամեն բան կլանող և անկուշտ հողում:

Կարիքը սրբել է ամեն ինչ այդ գիւղերում, որի տակ հեծում են և Ուզունթալա, Ոսկեվ-լու, Քարվանսարա և Խաչթաղա գիւղերը: Հայ-թուրքական անմիտ ընդհարումների շնորհիւ գիւղացիների ինքնապաշտպանութեան համար տուած փողերին հաշիւ ու համար չը կայ. սրա վրա աւելացրէք բնութեան պատիժ կարկուտը, պլիս—անասունների ժանտախտը և ահա՝ Ղազախի գիւղերի պատկերը պարզ կը լինի: Մեզ վիճակված է Երեմիա լինել, ողբալ և ողբալ. սակայն դրանով ցաւին դարման չի անվի:

Բաժանվեց տեղական Մասնաժողովի գիտութեամբ Թիֆլիսից ուղարկված հազար րուբլու ցորենը—Ուզունթալա, Աչաջուր, Սևքար, Մելիք-գիւղ, Ներքին-Աղդան, Սարի-գիւղ և մի մասն էլ Շամշադին. բայց... մի կաթիլ էր ովկիանոսի մէջ: Խնդրում, աղաչում ենք, շուտափոյթ օգնութիւն, սերմից և անասուններից զրկված հայ եղբայրներին և քոյրերին. շտապեցէք, քանի ուշ չէ:

Մեսրոպ քահ. Էվլեանց

Ց. Գ.—Բագեցի արկածեալները թիւով 330 հոգի դեռ այստեղ են և ապրում են Թիֆլիսի Նպաստամատոյց Յանձնաժողովի ուղարկած նպաստներով:

Նոյն

## ԳԱՆՁԱԿԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Հոկտեմբերի 23-ին

Իր ժամանակին լրագիրները յայտարարեցին, որ Թուրքերը բոյկոտը վերացրել են։

Հէնց որ յայտարարվեց, թէ բոյկոտը վերացված է, ոչխարամիտ հայերը սկսեցին վազել Թուրքաց Թաղի շուկան կենսական մթերքների անուն կրող անճշան մթերքներ գնելու, այսինքն այնպիսի մթերքներ, որոնք հոտում, փչանում են, միւս կողմից՝ այլևս հեռու քաղաքներ չեն արտահանվում։ Այդ տեսակ մթերքների թւին են պատկանում երկու-երեք օրվայ մնացած կանաչեղէնը, սոխը, սխտորը, կաղամբը, խաղողն ու խոտը։

Հայերը, թէև ուշ, բայց հասկացան, որ մեր հարևանները ծախում են իրանց վրա այնպիսի մթերքներ, որոնք առանց այն էլ մնալով փչանում են, իսկ միւս կենսական մթերքները, մանաւանդ հացահատիկները, կամ բոլորովին չեն մտցնում հայոց մասը և կամ թէ Թուրքաց Թաղում սակարկութեան ժամանակ այնպիսի բարձր գին են նշանակում, որ հայերն անկարող են լինում գնել. այդ հանգամանքից դրդված հայերը սկսեցին չը յաճախել Թուրքաց մասը, առաջարկելով Թուրքերին, որ իրանց մթերքները բերեն հայոց մասում ծախելու համար։

Ներկայումս Պարսկաստանի համշարիները ու տեղական Թուրք սայլապանները շարան-շարան, հարիւրաւոր ալկզներով ու կողովներով կանաչեղէն և խաղող են փոխադրում հայոց մասը և հայերի վրա ծախում։ Հայ ապարակատէրերը, որոնք ոչ մի մրցող չունենալով մի ժամանակ մենավաճառութիւն էին հաստատել և համեմատաբար Թուրքերից չորս անգամ թանգ գներով էին ստացնում իրանց «մաթահը» շարունակ տրանջող ազգաբնակութեան վրա, ներկայումս չեն կարողանում մրցել Թուրք ապարակատէրերի հետ։

Բոյկոտ վերացնելը զանազան տեսակ են բացատրում. ոմանք պատճառաբանում են, թէ Թուրքերի ծոմապահութեան այս օրերում շարիաթը չէ թոյլատրում որևէ թշնամական տրամադրութիւն ցոյց տալ դէպի իրանց դրացիները և շրջապատողները, այդ պատճառով նրանք աշխարհութեան այս օրերում ժամանակաւորապէս վերացրել են բոյկոտը։

Միւս կողմից, Թուրքական աղբիւրից, թեր և դէմ լուրեր են պտտում, որ իբր թէ Թուրքերի մէջ նորից առաջ են եկել երկու հակառակ կուսակցութիւններ. մէկը ամենին յայտնի մի տխրահռչակ անձն՝ բոյկոտի հիմնադիրն է, միւսը խաղաղասէրների պարագլուխ՝ մի այլ անձնաւորութիւն, որոնք անցեալներում բազմամարդ ժողովում քննութեան են ենթարկել բոյկոտը շարունակելու և վերացնելու խնդիրը։

Իբրև թէ տխրահռչակ բէգերից մէկը, որը ներկայանում է բոյկոտի նախաձեռնող, պնդել է, որ բոյկոտը անպայման պէտք է շարունակել, իսկ հակառակ—խաղաղասէր կուսակցութեան պատկանող բարեհամբաւ մէկը պնդել է, որ անպայման պէտք է վերացվի տնաւեր, վնասաբեր բոյկոտը, որի առիթով խօսակցութիւնն այնքան սուր կերպարանք է ստանում, որ աւելի դիրք ունեցող մի հեղինակաւոր անձ սպառնում է բոյկոտի կողմնակիցներին մաս-մաս կտորել, եթէ նրանք ձեռք չեն վերցնի իրանց ազգակործան և եղբայրասպան վնասակար ուղղութիւնից։ Եւ իբր թէ այդ ժողովում պարտութիւնը մնում է տխրահռչակ բէգի կողմը, որտեղից ամբոխը, ժողովից դուրս գալով, հասարակութեանը ուռայով յայտարարում է, որ բոյկոտը վերացված է։

Երկու դրացիների շփման մէջ աչքից չէ վրիպում մի հանգամանք, թէ ինչպէս Թուրք աշխատաւոր-բանւորը և վաճառական դասակարգը, համերաշխութիւնը վերականգնելով հայերի հետ, հրճուանքի հասած ուրախութեամբ մտերմաբար, և սիրտ կոտրատող խօսքերով են իրար մօտենում ու իրար ցաւերից հարց ու փորձ անում, անցեալի վերաբերեալ հարիւրաւոր անէծքներ ու հայհոյանքներ ուղղելով այն «մարդիմազարի» հասցէին, որը պատճառ դարձաւ իրանց սպիտակ օրերը սևացնելուն, իրանց հալալ հացն ու ջուրը հարամելուն։

Եւ ահա այս երկու եղբայրակից ազգերի մտերմանալու ցանկալի վայրկեանին միաժամանակ չար լեզուները լուրեր են տարածում, որ բոյկոտը վերցնելը հայերին Թուրքաց խորքերը գրաւելու մի պատճառ, մի միջոց ու պատրուակ է, որ հայերը հաւաքվեն Թուրքաց մասը, որպէս զի մի տխուր ու սև մութ օր Թուրքերը խարսուն տալով՝ յարձակվեն հայերի վրա ու կոտորեն բոլոր հայերին, Շուշու վրէժն առնելու համար։

Դէպի իրանց հարևանը ամեն հաւատ ու հաւատարմութիւն կորցրած գանձակեցի հայի վրա իր ազդեցութիւնն ունեցաւ այդ չարաբաստիկ լուրը։ Եւ հիմա ո՞րի այս հակառակ լուրերից գլուխ հանիր...

Անցեալ օրը իշխանութիւնը խուզարկութիւն կատարեց քաղաքիս Կարինաշէն Թաղում, բայց ոչինչ չը գտնելով հեռացաւ։

Լսել էինք, բայց չէինք տեսել տխրահռչակ Գետաբէկի պրիստաւ Մուսէիբի նկարը Թուրք խումբի հետ շարքով կանգնած ու նկարված՝ Գետաբէկում։

Երբ Գետաբէկն ու Ղազախ գիւղը աւերում են Թուրքերը, պրիստաւ Մուսէիբը Թուրք խումբի հետ միասին նկարվում է, իբրև յաղթութեան տանող հերոս...

Աւ. Սահակեան

## ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻ՞ՒՆ, ԹԷ՞ ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

(Նամակ Բագուից)

Անցեալ տարի Բագուի հայերի կեանքում, աչքի ընկնող մի դէպք տեղի ունեցաւ. դա ծխական հոգաբարձութեան ընտրութիւնն է, որի հետ կապված են հասարակական մի քանի խնդիրների լուծումը։ Ներկայ մեր յօդուածով ցանկանում ենք ծանրանալ այդ խնդիրների վրա։

Բագուն, որպէս հայաշատ կենտրոններից մէկը, իսկ ապահով և ունևոր հայերի կողմից, գուցէ, և առաջինը, ունենալով պատրաստի դպրոցական շէնք, որ պատկանում է Մարդասիրական ընկերութեանը, բնականաբար առաջինը պէտք է օգտվէր ուսումնարանների վերաբացման համար տրված թոյլտուութիւնից։ Այդ առիթով մեզ զբաղեցնող ամենագլխաւոր հարցն էր. ինչպիսի տիպի և ուղղութեան դպրոց ունենալ, որ աւելի մօտիկ լինի տեղական կեանքի պահանջներին, քանի որ չը կար որոշ ծրագիր, և մեր ծրագիրը ձեռ պէտք է օրինակ լինէր առաջիկայ տարիների, թերևս և կազմվելիք դպրոցական ծրագրի համար։ Իսկ այդ հարցի որևէ կերպ լուծումը կախված էր նրանից, թէ ինչպիսի հոգաբարձական կազմ կունենանք։

Կատարվեց հոգաբարձական ընտրութիւնը և շնորհիւ միջին և աշխատաւոր դասակարգերի մէջ մղված պրոպագանդի, ընտրվեցին, ինչպէս պէտք է սպասվէր, խոնեկքահնո անձնաւորութիւններ. բուրժուա և կղերական ուղղութեան անհաւանները, համարիա, բացակայում են։ Դա մի հարուած էր, որ ստացաւ անապաստի կերպով մեր բուրժուաների և բուրժուամիտների խումբը։

Մեզ թւում էր, որ ամեն բան վերջացած է և միայն մնում է ուսուցչական խումբը կազմակերպել և դպրոցները բանալ. սակայն, ինչպէս յետագայ փաստերը ցոյց տուին, մենք սխալվել էինք և փիասկօ կրողները այնքան էլ հեշտութեամբ չը պէտք է մարսէին իրանց ասպարէզից քշվելը։

Նոր հոգաբարձութեան ուղղութիւնն իսկոյն երևան եկաւ հէնց առաջին արած նորամուծութիւններից. ձրի ուսում, ձրի դասական պիտոյքների բաշխում, ուսուցիչների ռոճիկների նորմայի յաւելում և այլն։ Սակայն այդ բոլորը, որքան էլ լաւ, բայցի ծախքերից ոչ մի կօպէկ մուտք չէին խոստանում հոգաբարձական դատարկ գանձարանին։ Իսկ դատարկ գանձարանով պահել մի դպրոց, որ համապատասխան լինի ներկայիս պահանջներին, որը տասնեակ հազարներ ծախս է պահանջում,— անկարելի է։ Ահա այդ հանգամանքն աչքի առաջ ունենալով հոգաբարձութիւնը ցանկացաւ մի սկզբունք մտցնել մեր կեանքի մէջ. դա հասարակական տուրքի խնդիրն էր, որ արծարծվեց և զբաղման առարկայ դարձաւ թէ հոգաբարձութեան և թէ հասարակութեան կողմից այդ նպատակով կազմված մի քանի հասարակական ժողովներում։

Դա մի դեմօկրատիք սկզբունք է, որը կայանում է կամ իր մէջ բովանդակում է ընդհանուրի պարտաւորութեան և փոխադարձաբար օգտվելու պայմանները։ Ամբողջ հասարակութիւնը կամ նրա մի խումբը կազմում է ֆոնդ՝ իր կարիքները լրացնելու համար, և այդ ֆոնդից ամենքն իրաւունք ունեն օգտվելու. այսինքն ամբողջ հասարակական հիմնարկութիւնները, կեանքի յարմարութիւնները և այլ պահանջները, որոնք անմիջապէս հետևանք են ֆոնդը կազմողների ցանկութեան։

Մեր «Ժողովրդական դպրոց» վերնագրով յօդուածի բ. գլխում, որտեղ նկարագրված է դպրոցի ձևը, այն միտքն էինք յայտնել, որ երեխաները անխտիր ամենքը հաւասարապէս պէտք է ստանան ձրի ուսում, դասական պիտոյքներ, նախաճաշ և հագուստ, որ վերջնականապէս պէտք է դպրոցից վանել այնպիսի բարբարոս կարգերը, ինչպիսիք են տեղ չը լինելու կամ ուսման թոշակ չը վճարելու համար երեխաներին փողոցում թողնելը։ Եթէ այդ «օրէնքը» գոյութիւն ունի պետական դպրոցներում, այդ դեռ չէ նշանակում, որ մենք էլ պէտք է սրբագործենք՝ գործադրելով այն մեր «ժողովրդական» դպրոցներում։ Իսկ այդ անօրմալ դրութեան վերացումը մենք գտնում էինք կամ հասարակութեանը որոշ տուրքի ենթարկելով, կամ գանձարանին վերապահելով այդ ծրագրի իրագործման հետ կապված ծախքերը։

Մեր հոգաբարձութիւնը ցանկացաւ իրագործել այդ սկզբունքը հասարակութիւնից առաջվելիք տուրքով։ Սակայն տեսնենք որքան տրամաբանօրէն է կազմված հոգաբարձութեան ծրագիրը և որքան նպատակաւոր հող ունի նա՝ այդ ծրագիրը կեանքի մէջ մտցնելու համար։

Հոգաբարձութիւնը օգտվելով այն հանգամանքից, որ ինքը լոկ դպրոց կառավարելու համար չէ ընտրված, այլ մի շարք ֆունկցիաներ, որ այնպէս թէ այնպէս ծխականների պահանջների արտայայտութիւնը կարող են լինել, որի համար և կոչվում է «ծխական» հոգաբարձութիւն, ծրագրի մէջ մտցրեց այսպիսի պահանջներ. հոգևորականներին ռոճիկ տալու, եկեղեցու բարեկարգութեան, դպրոցներ բանալու և այլ ապագայում հիմնվելիք հաստատութիւնների խնդիրները։

Այս խայտաբղէտ պահանջներից արդէն երևում է, որ հոգաբարձութիւնը իրան համար արհեստական դժուարութիւններ է ստեղծել։ Պարզենք մեր ասածը.

ա. Նախ մենք բոլորովին հակառակ ենք գտնում հոգևորականներին ռոճիկ տալու հարցը միացնել օրինակի համար դպրոցի կամ հիւանդանոցի հարցերի հետ. առաջինը այնքան առանձնակի է և երկրորդները այնքան կենսական ու յարատև, որ իրար հետ կապել մենք ոչ մի հիմք չենք գտնում։ Երկրորդ՝ հոգևորականներին (քահանաներին) ռոճիկ նշանակելու հարցը դնելով, հոգաբարձութիւնը իր ծրագրի իրագործման դէմ թշնամիներ է ստեղծում։ Բագուի քահանաները երբէք չեն ցանկանայ հոգաբարձութեան նշանակած ռոճիկով բաւականանալ, որովհետև հոգաբարձութիւնը 3000 րուբլուց աւելի ռոճիկ նշանակել չէ մտածել, իսկ մեր տէր-հայրերը դրանից շատ աւելի են ստանում ներկայումս։ Ուրեմն այդ ծրագրի առաջին թշնամիները՝ քահանաները։

բ. Հոգաբարձութիւնը բանալով միմիայն մի տղայոց և մի օրիորդաց դպրոցներ, ձեռնարկել է ժողովրդական տուրքի գանձմանը այն միջոցին, երբ բացի այդ երկու դպրոցներում սովորող երկու սեռի 600 սովորողներից, փողոցում մնացել են դեռ էլի մի քանի հարիւր հոգի տեղ չը լինելու պատճառով։ Հայ ծնողները զանազան յարգելի և պախարակելի հանգամանքներից դրդված իրանց երեխաներին հանել են քաղաքային դպրոցներից, հայոց դպրոցը մտցնելու յուսով. և այսօր այդ դժբաղդները մնացել են փողոցում։ Այստեղ շեշտում ենք մեր մի տգեղ սովորութեան վրա. տուէք հային թէկուզ թոյն, միայն թէ ձրի, նա կընդունէ։ Մինչդեռ մի տարի առաջ քաղաքային դպրոցներից մի քանիսում հայ երեխաները այնպիսի բացարձակ մեծամասնութիւն էին կազմում, որ համարձակ կարելի էր պահանջել նրանց ազգայնացումը (национализация), այսօր այդ դպրոցներից և ոչ մէկում չը կայ հայերի քիչ թէ շատ աչքի ընկնող թիւ, որպէսզի դարձնվէր հայկական դպրոց կամ մտցնվէր մեր ծրագիրը։

Այսպիսի պայմաններում հոգաբարձութիւնը ցանկանում է իրագործել այնպիսի մի ծրագիր, ինչպիսին տուրքի խնդիրն է, մոռանալով, որ նախ պէտք է ամբողջ հասարակութեան այդ տեսակի պահանջներին, թէկուզ, բաւարարութիւն տալ և այնուհետև ձեռնարկել այդ ծրագրի արծարծման։ Ամբողջ Բագուի և շրջակայքի հայ հասարակութեանը գնել տուրքի տակ միմիայն նրա համար, որպէսզի սովորեն 600 երկու սեռի երեխաներ, որոնք ոչ թէ ամբողջի, այլ մի չնչին փոքրամասնութեան կարիքն են կազմում, նշանակում է հէնց առաջին քայլափոխում ծրագրի նշանակութիւնը տապալել՝ նրան դարձնել ոչ թէ պարտաւորութիւն, այլ բարեգործութիւն,—մի բան, որը երբէք մենք չէինք ցանկանայ տեղ տալ ոչ թէ մեր դպրոցական, այլև որևէ հասարակական հիմնարկութեան կեանքում. որտեղ բարեգործութիւն կայ, այնտեղ պարտաւորութիւնը բացակայում է, իսկ որտեղ բացակայում է վերջինը, այնտեղ հասարակական հիմնարկութիւնները ամենաողբալի վիճակի մէջ են. ապացոյց հայերս, որ այնքան սիրում ենք բարեբարված տեսնել մեզ (մինչև անգամ ապերասութեան նկատմամբ), որ այնքան սիրում ենք մուրալ, ինչ դրութեան մէջ են մեր հասարակական հիմնարկութիւնները... Այս միջանկեալ։

Ուրեմն մեր վերջին բացատրութիւնից պարզվում է, որ հոգաբարձութիւնը որոշակի չէ ձևակերպել իր ծրագիրը. նա իր մէջ պարունակում է պարտաւորութիւն, թէ՞ բարեգործութիւն։ Նա պարտաւորութիւն լինել չէ կարող, որովհետև նրան անմիջապէս հետևում է ընդհանուրի կարծիքի բաւարարութեան խնդիրը, որը բացակայում է։ Եթէ բարեգործութիւն է, ինչ հարկ կայ փոխանակ մի քանի տասնեակ մարդկանցից մուրալու, հազարաւոր մարդկանց դիմել։ Աւելի լաւ չէ՞ր լինի այդ դէպքում մեր կրեսոսներից մէկն ու մէկին պատուաւոր նախագահ ընտրել, ուսուցիչների դասագինը 30 րուբլի դարձնել և բանալ մի դպրոց, որի ճակատին նշանակել ոչ թէ «ժողովրդական», այլ «[illegible]» դպրոց, որովհետև մեր բուրժուաները «յայտ» չեն անում իրանց երեխաներին սկզբնական ուսումը մայրենի լեզուով առնելու. հայոց լեզուն միայն աղքատների համար է պարտաւորեցուցիչ։

Սակայն ուրիշ հանգամանք ևս կայ, որ խանգարում է հոգաբարձութեան ծրագիրն իրագործելու։ Ներկայ նամակի սկզբում նկատեցինք, որ հոգաբարձական ընտրութեան ժամանակ բուրժուաները կատարեալ պարտութիւն կրեցին։ Այդ դէպքը, ինչպէս կը տեսնէք, այնքան էլ արժան չէ նստում ներկայ հոգաբարձութեանը։ Բուրժուաները այդ պարտութիւնից յետոյ յարմար առիթ էին սպասում հակահարուած հասցնելու։ Նրանք գիտէին, որ դպրոցին փող է հարկաւոր. իսկ իրանք բացի փողից էլ ուրիշ ինչ ունեն։ Նրանք, եթէ ոչ պաշտօնապէս, գէթ իրանց մտքում բոյկոտ յայտարարեցին այդ խղճուկ դպրոցին, մերժեցին և շարունակում են մերժել որևէ կօպէկ տալը, քանի որ «իրանցից» ոչ ոք ընտրված չէ. նրանց միանում են քահանաները, և այդ միութիւնը այս տարի, եթէ ցանկանայ, կը պահէ դպրոցը, առաջիկայ տարին չի ցանկանայ, փողոց կը շպրտէին այն բախտաւոր 600 երեխաները, որոնք տեղ են գտել դպրոցում։ Նրանք ցոյց են տալիս իրանց հզօրութիւնը։ Սակայն նրանք, ենթադրենք, հարիւր, երկու հարիւր հոգի են, ինչ է անում մեր հասարակութեան մնացած մասը։ Արդեօք հոգաբարձութիւնը չէր ցանկանայ կազմակերպել ծխական ժողովների միջոցով հէնց այն մնացած մասին և նրա կարծիքներին ի նկատի առնելով՝ նրա միջոցով էլ իրագործել իր ծրագիրը, արհամարհանքի սիւնին մեխելով բացառութիւն կազմող կրեսոսներին իրանց միլլիոններով։ Երկու ճանապարհ միայն կայ. կամ խոստովանել բուրժուա-կղերականների միութեան ոյժը, նրանց սնափառութեան առարկան դարձնել դպրոցը, կամ թէ խորտակել մեր հասարակական հին տրադիցիաները և նոր դեմօկրատիք էջովս մտցնել մեր հասարակական կեանքում։ Ապագան ցոյց կը տայ թէ մեր ներկայ հոգաբարձութիւնը որին է ընդունակ։

Տ. Տ.-Գրիգորեանց

## ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԻ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Մեր եկեղեցական-վարչական անձերի մի շարքը այն կարծիքի է, որ քահանաները անփոփոխելի պիտի լինեն. այսինքն՝ ձեռնադրվելով սէվ ծխի անունով, նոյն այդ ծխի ընտրութեամբ, իրաւունք չը պիտի ունենան թողնել այդ ծուխը և փոխադրվել մի այլ ծուխ. այս դէպքում սովորաբար նմանեցնում են քահանայի ձեռնադրութիւնը պսակի խորհրդին. ընտրված լինելով և համաձայնելով մի ծխի վրա քահանայանալ, այլևս յաւիտեան պիտի հաւատարիմ մնայ այդ որոշման. իսկ թողնելը, թէկուզ ծխի համաձայնութեամբ, համահաւասար է ամուսնալուծութեան, նոյնիսկ դաւաճանութեան։

Բայց այդպիսի և նման պատճառաբանութիւնների դէմ դիւրին է առարկելը. նախ՝ որ ձեռնադրվելիս ոչ մի երդում կամ խոստում չէ տրվում վերոյիշեալ մտքով (բարոյական տեսակէտ). և երկրորդ՝ հէնց հանգամանքները կամ յարմարութիւնը կարող է ստիպել տեղափոխութեան (գործնական տեսակէտ)։

Միթէ հէնց պսակը ներկայումս, որ փոխադարձ ուխտի վրա է իսկապէս հիմնվում, լուծելի չէ. և այն ոչ միայն անհաւատարմութեան, այլ նոյնիսկ բազմաթիւ պատճառների հիման վրա։

Այս դէպքում յիրաւի առիթ է կցել, որ հետևողական լինելու համար և եպիսկոպոսները, թեմակալ դառնալուց յետոյ, պէտք է ընդմիշտ մնան իրանց թեմերում, բայց եթէ այդպէս լինէր, վայն եկել էր և տարել մեզ... Նոյնիսկ աւելին ասենք. սրբազանների ըղձմամբ կաթողիկոսներ անգամ թողել են իրանց հայրապետական աթոռը... Խնդիրը համապատասխան և անհամապատասխան լինելումն է պաշտօնին ու տեղին, և ոչ վարիչների կապ-[illegible]ներում։ Բացառութիւն համարվում է մէկը, երկուսը. բայց քիչ օրինակներ ունենք մենք ներկայումս, որ քահանաները չեն գտնվում իրանց ձեռնադրված ծխերում. ուրեմն կեանքի պահանջը հէնց վարիչների ցանկութեան հակառակն է ասում։

Եթէ որևէ խուլ համայնք է ընկած բաղդի, այն է՝ մեզանում տիրապետող անարդար կարգերի բերմամբ, մի երիտասարդ, եռանդի տէր և գործելու անյագ ձգտում ունեցող մէկը, որի համար նման ասպարէզը խեղդող է և թմրեցնող, աւելի օգտակար չի՞ լինի յարմար փոխադրութիւն կատարելը, բոլոր սրտով հանգիստ որոնող պառաւելուն այդտեղ ճանապարհելով։

Նաև ազատութեան և օգտի գաղափարները պահանջում են, որ մարդ կաշկանդված չը լինի պայմանական սովորոյթներով, հակառակ իր կամքի։ Մենք կարծում ենք, որ արգելք դնելը քահանաների տեղափոխութեան և՛ անիրաւացի է, և՛ վնասակար, և՛ հոգևոր իշխանութիւնների համար ոչ շահեկան...

Աւելի լաւ է օրինականութեան ենթարկել այդպիսի երևոյթները, պահանջելով՝ որ տեղափոխվել ցանկացող քահանան նախ ստանայ իր ծխական համայնքի համաձայնութիւնը այդ մասին կանոնաւոր արձանագրութեան թղթով. նոյնպէս և իր քահանային իր համար անյարմար և անօգտակար գտնող համայնքը ազատ իրաւունք ունենայ պահանջելու իր քահանայի համաձայնութիւնը և՛ արձակելով նրան, հրաւիրել ցանկացածին։

Ինչի՞ց զուրկ պատիժ դարձնել համայնքի գլխին իր չը համակրած քահանային և կամ հակառակը. բռնութիւնը և ճնշումը երբէք բարեբեր հետևանքներ չեն արտադրել, բարի գործերը առաջ են տարվում միայն ազատ կամքով և փոխադարձ համաձայնութեամբ։

Ուրիշ բան է շահի խնդիրը մ'ր շօշափած հարցի առիթով։ Բայց ով չէ իմանում, որ քահանաների հէնց խախուտ նիւթականն է շատ չարիքների պատճառը։

Ց. Ք. Աբր.

## ՀՆԴԿԱԿԱՆ ԱՌԱԿ

Մի անգամ տիեզերքի Տէրը իմացաւ, որ մարդիկ շատ անբաւական են երկրում դրութիւն ունեցող կարգ ու կանոններից. սակայն, չունենալով երկնքից իջնելու հնարաւորութիւն՝ ստուգված լուրը անձամբ ստուգելու, նա այդ նպատակով աշխարհ ուղարկեց ամենահաւատարիմ և ամենագեղեցիկ հրեշտակին։ Այդ բարի ոգին բոլորովին երկրի վրա չէր եղել, «ուստի,—մտածեց Տէրը,—նրա ցուցմունքները աւելի անկողմնակալ կը լինեն»։

Աշնանային մի երեկոյ հրեշտակը իջաւ մեծ քաղաքներից մէկը։ Նա անցնում էր մի անգամ քաղաքի ծայրի մութ փողոցներից մէկով, երբ նկատեց, որ ինչ որ բոկիկ մի անձնաւորութիւն ցրտից վախում, կծկնծում է մի տեղում կանգնած։ Հրեշտակը ցուրտ չէր զգում. իսկ որովհետև ցրտատար մարդու շարժումները աւելի ծիծաղելի, քան ցաւալի էին, նա ասաց ինքն իրան —«Ես տեսնում եմ, որ այս մարդը ուրախանում է։ Նա պար է խաղում։ Կը նշանակէ, նա ամենաբերկրալի տրամադրութեան մէջ է»։

Եւ նա մխտաց ուրախ, հրճվելով այն մտքով թէ՝ Տիրոջը կասէ, որ երկրում առաջին հանդիպողը պարող մարդ էր։

Հրեշտակը անցաւ առաջ և հասաւ մի խանութի, որ լուսաւորված էր շատ գեղեցիկ կերպով. լոյսը առատութեամբ հեղեղում էր զանիճը, որը համեմատած մութ գիշերի հետ —սքանչելի և հրաշալի էր։

—Ինչպէ՛ս լաւ են ապրում մարդիկ այս հարուստ տան մէջ, գոչեց հրեշտակը, և ուրախացաւ, որ մօտիկ կանգնած են մի քանի երեխաներ։

Դրանք խանութի ծառայողներ էին։ Չը նայած ուշ լինելուն, նրանք դեռ չէին կարողացել հանգստանալու գնալ, իսկ որովհետև նրանք խանութում աշխատում էին վաղ առաւօտեանից, ուստի հազիւ էին յոգնածութիւնից իրանց պահում ոտքերի վրա...

Բայց հրեշտակը չը նկատեց նրանց յոգնածութիւնը։ Նա հրճվում էր և զմայլվում նրանց՝ խանութատիրոջ տուած գեղեցիկ զգեստներով և ասում էր բաւականութեամբ.

—Ինչպէ՛ս ուրախ եմ ես, որ մարդկանց երեխաները ապրում են այսպէս լաւ և այսպիսի փառաւոր ու շքեղ դահլիճներում. և որքան լաւ են նրանք հագնված։

Փողոցի անկիւնում նա նկատեց մի քանի մարդկանց, որոնք կանգնած էին լծած կառքի մօտ և ցրտից հրում էին միմեանց սառած ձեռքերով։ Նրանցից մի քանիսը տաքանալու համար զօռեմարտի էին բռնվել, իսկ հրեշտակը կարծեց, թէ մարդիկ իրար հետ զբաղվում են...

—Այստեղ էլ են ուրախանում,—խօսեց ինքն իրան հրեշտակը, և նրա անմեղ հայեացքը լուսաւորվեց ցնծութեամբ։

Նա առաջացաւ և տեսաւ մի հիւրանոցի պատուհանները գեղեցիկ լուսաւորված։ Նա գլխովին կռացաւ հիւրանոցի նկուղի պատուհաններից. ուզում էր տեսնել՝ ինչպէ՞ս են ապրում երկրի վրա ամենաաղքատ մարդիկ...

Կռանալով, նա տեսաւ, որ ներսում շատ և շատ են աղքատ մարդիկ, հագած ունէին սպիտակ շորեր և խօսում էին կերակուր պատրաստելու մասին։ Հրեշտակը չը գիտէր, որ նրանք այդ կերակուրը պատրաստում էին ոչ իրանց համար։ Ուրախվելով՝ ասաց ինքն իրան.

—Ինչպէ՛ս առատութեամբ է մարդկանց կերակուր տուած. նրանք պատրաստում են այդ կերակրով մինչև կէս գիշեր։

Մութ անկիւնում նա պատահեց երկու հոգու, որոնցից մէկը, որ բոլորովին դողում էր ցրտից և վախեցած էր, տալիս էր ընկերոջը իր հագուստը և ունեցած արժէքաւոր բաները։

Ցնծալով այն խօսքերը՝ որ մարդ պարտաւոր է իր ունեցածը կիսել իր մերձաւորի հետ, և նոյնիսկ չը մտածելով իր մասին հաւով—բռնութեան և կամայականութեան մասին,—նա ապաւեց ուրախութեամբ. «Ինչպէ՛ս զուարճալի և հաճելի կը լինի ինձ համար յայտնել Արարչին, որ մարդիկ յօժարութեամբ են կատարում նրա պատգամները...»

Այս խօսքերն արտասանելով, հրեշտակը հանգստութեամբ երկինք ամբարձաւ և այնտեղ Տիրոջը պատմեց այն, ինչ որ տեսաւ երկրի վրա։ Եւ երկրի կարգ ու կանոնները մնացին անփոփոխ։

(Թարգմ. ռուսերէնից)

Ս. Եսայեան

## ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Եալտա, հոկտեմբերի 10-ին

Կիրակի օր, հոկտեմբերի 8-ին, քաղաքային այգու կուրզալում դերասան պ. Կարինեանի նախաձեռնութեամբ և տեղական սիրողների մասնակցութեամբ յօգուտ Եալտայի հայոց բարեգործական ընկերութեան խաղացվեց «Արշակ Բ.» դրաման երեք գործողութեամբ և «Խէչօփ թուղը» վօդևիլը։

«Արշակ Բ.-ի» մէջ դերասան պ. Կարինեանը բաւական աջողութեամբ ներկայացրեց Անյուշ բերդի մէջ հոգեկան տանջանքներից տառապող հայ թագաւորի դերը։ Սիրողներից աչքի էր ընկնում պ. Սևորդեանը։ Միւսները մի կերպ քաշ էին տալիս իրանց դերերը։

«Խէչօփ թուղը» անցաւ բաւականին զուարճալի հասարակութեան համար։ Միայն պէտք է նկատել, որ սիրող դերակատարները կարծես աշխատում էին ընդհանուր զուարճութիւնից յետ չը մնալ, և չը կարողացան լուրջ տանել գործը։

Միևնոյն ժամանակ տգեղ տպաւորութիւն թողեց, երբ «Արշակ Բ.-ից» յետոյ, միջնադադարի ժամանակ, բեմի վրա երևաց տիրացու-սիրող պ. Ղարաջուլիզեանը իր «Հայաստան երկիր դրախտավայր»-ով։ Այդ ձայնը գուցէ առնելի լինէր մի ընկերական քէֆի մէջ, բայց ոչ երբէք թատրոնում, բեմի վրա, այն էլ երբ, բացի մեզանից, կային և օտարազգիներ՝ ռուսներ, հրեաներ, պարսիկներ. ինչ գաղափար պէտք է կազմէին դրանք հայ թատրոնի և երգեցողութեան մասին։ Պէտք է համեստ լինել։

Թատրոնը ծայրէ ի ծայր լի էր։ Զուտ արդիւնք մնաց յօգուտ ընկերութեան մօտաւորապէս 100 րուբլի։

Եղ. Նազարեանց

## ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Այս տարի «Երկիրը» և «Մշակը» դէմ առ դէմ կանգնած են մի տաք ճակատամարտում։ Ի՞նչ է ճակատամարտի նիւթը.

1) Էջմիածնի համագումարը, 2) Յովնանեան դպրոցը և 3) այժմեան Դաշնակցութեան վարմունքը հայ ժողովրդի հետ։

Առաջին հարցի մասին «Մշակը» բողոքեց որ Դաշնակցութիւնը իր զինուորների միջոցով ճնշումներ գործ դրեց առանց այն էլ սարսափահար եղած ժողովրդի վրա։ Սպառնալիքների և մտրակների զօրութեամբ կայացան ժողովները և ապօրինի միջոցով բուն մեծի մասին ընտրվեցին դաշնակցական պատգամաւորներ։ Վերջապէս կայացաւ Էջմիածնի համագումարը։ Դաշնակցական պատգամաւորները՝ բուռն սխրմունք ունենալով ամբողջ հայ ազգը իր շարժական և անշարժ կալուածներով սեղմել դաշնակցական երկաթէ շրջանակի մէջ և դառնալ հայ ազգի համար մի լիազօր ղեկավար, սկսեցին յարուցանել այնպիսի հարցեր, որոնց մասին ընտրող ժողովուրդը իրաւունք չէր տուել։ «Մշակը» և ուրիշ թերթեր բողոքեցին այդ ոտնձգութեան դէմ, որից առաջ եկաւ տաք վիճաբանութիւն. հրաժարվեցին հետևեալ պատգամաւորները, շարունակեցին կարճատեսները, մինչև որ ժողովը փակվեց կառավարութեան մտրակով և Դաշնակցութեան մեռոնը իր փորը մնաց։

Երկրորդ. Լևոն Սարգսեանը յայտնի անձնաւորութիւն է. օրինաւոր ճանապարհով ընտրված տեսուչ է։ Բայց որովհետև մերկացրեց դաշնակցականների զանազան ժամանակներում գործած աններելի հարստահարութիւնները և որովհետև չորս հոգաբարձուներն էլ դաշնակցական են, այդ ծիծաղելի պատճառով հակադաշնակցական տեսուչ չեն ընդունում։ Թունդ ազգասէրները պահանջում են, որ հոգաբարձուն էլ դաշնակցական լինի, տեսուչն էլ, ուսուցիչներն էլ, աշակերտուհիներն էլ, դպրոցի ծառան էլ։

«Մշակը» այդ լօգիկայի դէմ բողոքեց. Բացատրեց, որ դպրոցի համար փորձված և արդիւնաւոր տեսուչ է հարկաւոր. դաշնակցական է թէ հակադաշնակցական, այդ երկրորդական հարց է և դպրոցի հետ կապ չունի։—«Երկիրը» խրատներով, կռւից կուրացած, արդարութեան ձայնը չեն ուզում լսել։ Այս հարցում «Մշակը» իր բարձրութեան վրա կանգնած պաշտպանում է արդարութիւնը։

Երրորդ. Դաշնակցութեան ուղղութեան մասին է վէճը։

Դաշնակցութիւնը հեռացել է իր նպատակից, հարստահարում է ապօրինի կերպով սարսափահար եղած ժողովրդին. և իր զինուորներով դառել է ժողովրդի գլխին պատուհաս։ Այդ ազգային գործիչները դառել են հայ ազգի համար անսահման մաշկիչներ և մաշկում են առանց խնայելու։ Դաշնակցական զինուորները մանաւանդ գիւղերում, և գալիս են, և՛ դատաստան, և՛ նահանգապետ, և՛ ոստիկան, և՛ քահանայ, և՛ ամեն ինչ։ Վճռում են ամուսնական խնդիրներ, որոշում են հասը ու չհասը, խառնվում են հոգևոր հարցերի և ընտանեկան գաղտնիքների մէջ, պատժում են, բանտարկում են, տուգանքի են ենթարկում և հակառակորդներին հեռացնում են և այլն։

Ահա ինչ է ասում «Մշակը» և նրա էջերում բողոքող ժողովուրդը։ «Մշակը» սանձված ժողովրդի այս անտանելի ցաւերին թարգման է հանդիսացել, բայց ճակատով կանգնել է հարստահարված, անօգնական ժողովրդի առաջ և պահանջում է բարձրաձայն այդ հարստահարութիւնների վերջ տալ։ Իսկ «Երկիրը» իր երկրպագուներով, ժողովրդի ցաւերին վրայակից հանդիսացող թերթերին «մատնիչ» են անուանում։

Այս հարցը շատ պարզ է. ազուցների և կուրացածների համար միայն պարզ չէ։ Բայց աւելի պարզելու համար ես կառաջարկէի հետևեալ միջոցը։

Թող «Երկիրը» մի հրավիրակով լիակատար իրաւունք տայ սասանած ժողովրդին ազատ խօսելու. նախապէս հրամայելով զինուորներին ծալել մտրակները, վէր դնել սպառնալիքները։ Թող «Երկիրը» օրինաւոր ճանապարհով ազդարարի, ազնիւ խօսք տայ («Երկիր», և ազնիւ խօսք, [illegible]), որ բողոքողներին տեռրորի չեն ենթարկի ժամադրաբար։ Թող «Երկիրը» նոյնպէս բաց անի իր թերթը ժողովրդի առաջ, թող բաց անի փակված լեզուները և ազատ իրաւունք տայ խօսելու։ Հաւատացած եմ, որ բողոքաւորները իրար ետևից կարկուտի պէս պիտի թափվեն խմբագրատուն և պիտի լաց անեն իրանց վէրքերը։ Միք վախենայ, ամէք առանց ամաչելու բոլոր բողոքները։

Սրանից յետոյ հարկաւոր է այդ գրաւոր բողոքները ստուգել։ Դա շատ հեշտ է. հարկաւոր է ընտրել տասը լիազօր քննիչներ. հինգը երկրպագուներից, հինգը մշակականներից։ Այդ լիազօր քննիչները, առանց կրքի, կը քննեն բոլոր տրված բողոքները և հաշիւ կը տան ժողովրդին. և այդպիսով կորոշեն սևը՝ սպիտակից, մեղաւորը՝ արդարից և վնասակարը՝ օգտակարից։ Այդ քննութիւնից յետոյ բոլորը կը հասկանան ո՛ր թերթն է մատնիչ, ո՛րն է իջել իր բարձրութիւնից, ո՛րն է կորցրել իր նախկին դրօշակը, ո՛րն է ժողովրդի բարեկամը և ո՛րը թշնամին, ո՛րն է մերկացնում գողութիւնները և ո՛րն է ծածկում գողութիւնները։

Ալէքսանդրապոլցի

## ԿԵՂԾ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ

Մ. Յովնանեան դպրոցի դէպքը իր այլանդակ իրականութեամբ եկաւ մի անգամ ևս պերճախօսաբար ապացուցելու պ. պ. կեղծ դաշնակցականների մտաւոր, հոգեկան և բարոյական սնանկութիւնը։ Այսպէս ինչպէս բացատրել այն տխուր հանգամանքը, որ պ. պ. դաշնակցական հոգաբարձուները չեն կարողանում զատել յեղափոխական գործը դպրոցական և կրթական գործից, որ այդ պ. պ. կեղծ յեղափոխականների շնորհիւ թէ մեր ազգային կրթական հաստատութիւնները և թէ նոյն իսկ յեղափոխական ս. գործը կաղալով կաղում է։ Մի հարց տուող լինի Մ. Յովնանեան դպրոցի պ. պ. հոգաբարձուներին, ինչո՞ւ ձեր, պ. Լ. Սարգսեանի հետ ունեցած անձնական հաշիւների շնորհիւ պէտք է սասէ մի հիմնարկութիւն, որտեղ սովորում, կրթվում և դաստիարակվում են հարիւրաւոր աշակերտուհիներ, որոնք պատրաստվում են ապագայում արժանաւոր մայրեր լինելու, ինչո՞ւ ձեր կոյր կրքի շնորհիւ պիտի անիրաւացի կերպով զրկվի պ. Լ. Սարգսեանը իր ուսուցչական կոչումից։ Պ. պ. հոգաբարձուներ, ուշքի եկէք, որ դուք այդպիսով Մ. Յովնանեան դպրոցի ճակատին մեծ և խոշոր տառերով գրում էք «քանդիլ» բառը, և որ ամեն մի հայ այնտեղից անցնելիս, այդ բառը կարդալով անշուշտ պիտի «Թուր ու մուր» ուղղէ հոգաբարձուներին հասցէին և... Դուք ոչ յեղափոխական կոչման էք արժանի և ոչ էլ հոգաբարձական, որովհետև թէ առաջինը և թէ երկրորդը հասարակական մեծ գործիչներ են, որոնք առաջնորդվում են ոչ թէ կրքերով, այլ բարի ու ազնիւ ձգտումներով, որից դժբախտաբար զուրկ էք. ապացոյցը Մ. Յովնանեան դպրոցի դէպքը և ուրիշ այլ դէպքեր։ Է՛հ, ինչ եմ յիշատակութիւնների ետևից ընկնում, չէ՞ որ այդպէս վեր առած «Լէնկթէմուրն էլ» մեծ յեղափոխական էր և մեծ յեղափոխութիւն առաջ բերեց մեր աշխարհում, որի հարազատ զաւակներն էին աւերն ու կոտորածը, սովն ու թշուառութիւնը, ժողովրդեան լացն ու կոծը։

Զարմանալին այն է, որ այդ կեղծ յեղափոխականները երբ նեղն են ընկնում, միշտ ժողովրդի անունից են խօսում և յոխորտում—«բոլոր ըմբոստ գլուխները կը խոնարհվեն ժողովրդեան բուռն ցասման առաջ»։ Բայց պ. պ. յոխորտողներ, միթէ չէք սպասում, որ ժողովրդական այդ բուռն ցասումը մի փառաւոր օր էլ կարող է անդրադառնալ դէպի ձեզ...

Հանգիստ ոսկերացդ, անմահ Քրիստափոր. մէկ գլուխդ բարձրացրու և տես ինչ է կատարվում քո փայփայած յեղափոխութեան այժմեան մթնոլորտում, մէկ տես ինչպէս տաճկահայկական դատի որպէս թէ պաշտպանները մոռացած իրանց վրա դրած սրբազան պարտականութիւնը, իրանց անձնական կրքերի հաշիւներն են վերջացնում Յովնանեան դպրոցի դահլիճում. տես թէ ինչպէս ազատութեան հայ մարտիկը մոռացած իր վեհ կոչումը, բռնութեան կնիքն է դնում բարբարոս ճակատին, տես ինչպէս դիպլոմը ծոցից մոռացած կեղծ յեղափոխականները մի անգամից արշաւանք են սկսել բոլոր այն անձերի դէմ, որոնք ազատ գրում, խօսում և դատում են. երևի առ էլ ապակեղծրոնացման «նունսարն է», չէ՞, պատմութիւնը վաղ թէ ուշ իր դատը կանէ։ Պարոններ, ի սէր՝ մի ազգի արիւնլաց դատի, ի սէր այդ դատից զոհված հերոսների, ի սէր մի ազգի կուլտուրական առաջադիմութեան, թողէք Պառնասի բարձունքներից խօսելը, ունեցէք գոնէ այնքան ազնւութիւն՝ յօժարակամ հեռանալ այդ ասպարէզից, որովհետև այնտեղ մտնողը անբիծ և անարատ պիտի լինի, այնտեղ մտնողը ոչ թէ պիտի առաջնորդվի իր կրքերով, այլ իր ազգի առաջադիմութեան ազնիւ ձգտումներով։ Արդեօք զգում էք, որ ձեր բռնած դիրքով յետ էք կանգնեցնում թէ մեր կրթական և առաջադիմական ձգտումները և որ ամենագլխաւորն է Ռուսաստանի այս ալեկոծ պարագայում մեր յեղափոխական ս. գործը. արդեօք զգում էք թէ որպիսի մեծ վէրք է բացվել հայ ժողովրդի ոտի տակ շնորհիւ ձեր անտակտ վերաբերմունքի և արդեօք զգում էք, որ մենք բոլորս էլ շնորհիւ ձեր կրքերի և քմահաճոյքների մի փառաւոր օր պիտի թաղվենք այդ վիհում, որտեղ արդէն ոչ ձեր Պառնասից ճառածները կը լսվեն և ոչ էլ մեր արդար բողոքը։

Դաշն. Նախկին շրջիկ

## ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՓԱՍՏԵՐ ԵՒ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

II

Ասացինք, թէ ինչպէս պատահեց, որ Հնչակեան կուսակցութեան հետ միաժամանակ բեկվելու ու քայքայման չենթարկվեց և Դաշնակցութիւնը, քանի որ այդ երկու կուսակցութիւնն էլ միևնոյն միջավայրում ու

միևնոյն յոյսերով էին հրապարակ եկել, իսկ այդ յոյսերը 96 թ. միանգամայն խորտակվեցին։

Այդ, ըստ երևոյթին, խրթին հանելուկը շատ պարզ ու հասկանալի կը դառնայ ամենքի համար, եթէ մենք նրանց յիշեցնենք, որ Դաշնակցութիւնը, հակառակ նրա չէֆերի բոլոր պնդումներին, մինչև 1896 թ. Տաճկաստանի համար իրապէս բոլորովին գոյութիւն չունէր և նա մինչև այդ ժամանակ մի կատարեալ ֆիկցիա էր։

Ճիշտ է, Դաշնակցութիւնը կազմակերպվեց ու իր հիմքը դրեց Կովկասում դեռ 1890 թւականին, բայց նա մինչև 96 թւականը ոչ մի գործունէութիւն չունեցաւ Տաճկաստանում ու ոչ մի ներգործական դեր չը կատարեց այնտեղ կատարվող դէպքերի վրա։ Այդ մասին կարող են վկայել այդ կուսակցութեան հիմնադիր բարեխիղճ անդամները, որոնք աւելի մօտիկից են ծանօթ այդ կուսակցութեան պատմութեանը, քան զանազան Թոփչեաններ ու Խաժակներ, որոնք այն ժամանակ, երևի, դեռ աշակերտական նստարանների վրա էին գտնվում, իսկ վերջն էլ, «մեծ-մեծ» գործերով զբաղված լինելով, ժամանակ չեն ունեցել իրանց կուսակցութեան անցեալի հետ գէթ փոքր ինչ լաւ ծանօթանալու, և ամենայն անբարեխղճութեամբ աղաւաղում են անցեալի դէպքերն ու պատմութիւնը հազար ու մի տեսակ փչոցներով և ռեկլամներով։

Որչափ էլ տարօրինակ թւայ մեր ասածը, համանաւանդ զանազան լեգենդաներով անված ու կլթված դաշնակցականներին, այնուամենայնիւ իրողութիւնը այն է, որ, կրկնում ենք, Դաշնակցութիւնը մինչև 1896 թ. գործունէութիւն չունեցաւ ու չը կարողացաւ ունենալ այն երկրում, որի համար նա կազմակերպվել ու երևան էր եկել։ Բայց, ի հարկէ, սրանով մենք չենք ուզում ասել, թէ այդ կուսակցութիւնը բոլորովին անգործ էր։ Ամենևին ոչ. նա գործում էր, նա գործում էր Կովկասում և Ռուսաստանի ու այլ հայաբնակ վայրերում։ Նրա գործունէութիւնը կայանում էր նախ նրա մէջ, որ այդ բոլոր տեղերում կազմակերպութիւններ էր ստեղծում, երկրորդ՝ խիստ պրօպագանդ էր անում... «անիծված» հնչակեանների դէմ, և երրորդ, որ ամենից գլխաւորն է, և որի վրա էր դարձված դաշնակցականների ամբողջ ուշադրութիւնն ու եռանդը, փող և միշտ փող էր հաւաքում...

Որպէս զի մեր այս ասածներն էլ անբարեխղճութեան հետևանք ու զրպարտութիւն չը համարվի, մենք այս անգամ վկայ ենք բերում նախ այն մի քանի թռուցիկները, որ այն ժամանակ մերթ ընդ մերթ հրատարակում էր Դաշնակցութիւնը թերթի փոխարէն, և ապա՝ «Դրօշակի» այն №№-ը, որ մինչև 1894 թ. ամսը լոյս էին տեսնում տարէնը մի №։ Թէ այդ թռուցիկներում և թէ «Դրօշակի» այդ №№-ում, կուսակցութիւնը միշտ տպագրում էր իր բոլոր ստացած ու հաւաքած գումարները, գումարներ, որոնք այն ժամանակվայ համար մի շատ խոշոր բան էին համարվում և այն ժամանակվայ՝ միշտ քաղցած ու մինչև կոկորդը պարտքի ու վտանգների մէջ խրված հնչակեանների նախանձն ու պայրոյթն էին շարժում։

Սակայն, անբարեխիղճ չը լինելու համար, կարևոր է այստեղ ասել, որ Դաշնակցութեան այդ գործունէութիւնն էլ շատ երկար չը տևեց՝ հազիւ մի երկու տարի, որովհետև նրանց չահասակութիւններն ու խաբեբայութիւնները երևան եկան և ժողովուրդը այլ ևս չէր վստահանում նրանց դրամ տալ։ Մնացածներն ասեմ, որ նրանց գլխաւորապէս աջողվում էր Կովկասում մեծ դրամներ հաւաքել այն պարզ հիման վրա, որ նրանք միշտ հաւատացնում էին միամիտներին, թէ այնտեղ, «երկրում» կատարված (ի հարկէ, միշտ հնչակեանների ձեռքով) հերոսական գործերը Դաշնակցութեան միջոցով են տեղի ունենում։

1892 թ. Դաշնակցութիւնը, իբրև կազմակերպութիւն, այլ ևս համարեա թէ գոյութիւն չունէր։ Գաւառական կազմակերպութիւնները, հիասթափված իրանց կենտրոնական վարչութեան (Թիֆլիսում նստած) չէֆերից, բողոքի ձայներ էին բարձրացնում, գործունէութիւն էին պահանջում, բայց յեղափոխական գործ չը կար մէջ տեսնում։ Ամեն կողմից լքված ու իրանց անելիքը չը գիտցող չէֆերն էլ, անշուշտ, հակահնչակեան մոռացութեան պլանի մատնվէին, եթէ ճիշտ այդ ժամանակ հրապարակ չը գար կաթողիկոսական ընտրութիւնը, որի ժամանակ այդ պարոնները, մոռանալով իրանց յեղափոխական լինելը, «Մշակի» դրօշակի տակ մտած, ընտրողական անվտանգ պայքարի մէջ նետւեցին, իբրև այլևս զուտ մշակականներ։

Հասկանալու համար, թէ որ աստիճան էին այդ հերոսները յափշտակված այն ժամանակ կաթողիկոսական ընտրութիւններով ու թէ որպիսի մեծ յոյսեր ունէին նրանք Խրիմեան հայրիկի կաթողիկոսութիւնից, և միևնոյն ժամանակ ցոյց տալու համար, թէ որպիսի վերաբերմունք ունէին նրանք դէպի հայկական յեղափոխութիւնը ընդհանրապէս և դէպի հնչակեանները մասնաւորապէս, մենք այստեղ, իբրև իլլիւստրացիա կը պատմենք երկու շատ բնորոշ պատմական էպիզօդներ։

Ճիշտ այդ ընտրութիւնների ժամանակներում Սասունի հնչակեան գործիչ յայտնի Մ. Տամազեանը մի ընդարձակ և մանրամասն տեղեկագրութիւն էր ուղարկում հնչակեան կենտրոնին իր ընկերներին, որ այդ ժամանակ գտնվում էին Աթէնքում։

Տեղեկագրութիւնը, ի հարկէ, պէտք էր ուղարկել յատուկ սուրհանդակով, որովհետև տաճկական պօստին անկարելի էր վստահանալ։ Բայց չէ՞ որ սուրհանդակն էլ կարող էր ձերբակալվել ու վտանգվել։ Ուստի աւելի լաւ ապահով լինելու համար, թէ կարևոր հաղորդագրութիւնը անպատճառ նպատակին կը հասնի, Տամազեանը ճիշտ բիբլիական խորամանկ Յակոբի օրինակին էր դիմել։ Նա միևնոյն տեղեկութիւնները երկու բոլորովին տարբեր ճանապարհներով ու տարբեր սուրհանդակներով էր ուղարկել, որպէսզի, եթէ դրանցից մէկն ու մէկը վտանգվի, գոնէ միւսը ապահով տեղ հասնի։ Իւրաքանչիւր սուրհանդակի համար երկու մարդ էին ընտրված, որոնցից երկուսը ճանապարհ էին ընկել Տիգրանակերտի և Կիլիկիայի վրայով, իսկ միւս երկուսը Ալաշկերտի վրայով։ Այս վերջինները մինչև Աթէնք չը պէտք է գնային, այլ Թիֆլիսում բերված թղթերը պիտի յանձնէին հանգուցեալ Գ. Արծրունուն, որին Տամազեանը յատուկ նամակով խնդրել էր, Թիֆլիսից այդ թղթերը պօստին յանձնել, Աթէնք ուղարկելու համար։

Եւ ի՞նչ էք կարծում. առաջին շատ աւելի հեռաւոր ու շատ աւելի դժուարին ճանապարհով ուղևորված սուրհանդակ տանողները, թէև շատ ուշ, բայց անվտանգ ու ապահով տեղ էին հասել և թղթերը յանձնել ըստ պատկանելոյն։ Իսկ Ալաշկերտի ճանապարհով եկողները հասել էին Էջմիածին ճիշտ այն ժամանակ, երբ ամբողջ դաշնակցական չէֆերը այդտեղ էին հաւաքված, ընտրութիւնների համար։ Հէնց այդ չէֆերին էին հանդիպել Տամազեանի ուղարկած մարդիկը, որոնց պարզամտութիւնից և կատարեալ վստահութիւնից օգտվելով, առել էին նրանցից բոլոր թղթերը, խոստանալով, թէ իրանք կամ Արծրունուն և կամ պօստին կը յանձնեն, բայց չէին արել ոչ մէկը և ոչ միւսը։ Այնուամենայնիւ նրանք կարդացել էին բերված թղթերը և նոյն իսկ բարեհաճել էին իրանց կողմից մի փոքրիկ պատասխան էլ գրել Տամազեանին, մօտաւորապէս հետևեալ բովանդակութեամբ. «Ա՛ռ այժմ հանգիստ մնացէք, շուտով Հայրիկը կաթողիկոս կը դառնայ և նա ամեն բան կանի և Հայաստանն էլ կազատի»։

Անցնում է այդ դէպքից մի որոշ ժամանակ։ 1893 թ. վերջերում թէ 94-ի սկզբներում (լաւ չեմ յիշում) Սասունից անձամբ Կովկաս է գալիս յայտնի Մուրադը։ Նա եկել էր այստեղ յայտնելու, որ թիւրք կառավարութիւնը ամենալուրջ պատրաստութիւններ է տեսնում Սասունի վրա յարձակվելու, որպէսզի այդպիսով ժամանակ չը տայ սասունցիներին ապստամբութեան համար պատրաստվելու։ Ուստի խնդրում էր Մուրադը Կովկասից շուտափոյթ օգնութիւն հասցնել, որպէսզի հնարաւորութիւն լինի այդ գաւառը հրից ու սրից փրկելու։ Նա խնդրում էր՝ կամ դրամ տալ սասունցիներին, հէնց տեղումը պէտք եղած պաշարեղէնները գնելու համար, և կամ, եթէ դրամ տալու վստահութիւն չունեն, թող զէնք և ռազմամթերք ուղարկեն։

Շատերի դռներն էր թակել Մուրադը, շատերին էր գլուխ խոնարհեցրել, բայց և ոչինչ չէր ստացել, գլխաւորապէս, ի հարկէ, այն պարզ պատճառով, որ տարիների ընթացքում դաշնակցականները այնպէս էին վարվել՝ արել հնչակեաններին, որ ոչ ոք չէր վստահանում սրանց։ Դաշնակցականների վարմունքը այս դէպքում կատարելապէս նմանում էր այն ռուսական առածին, որ ասում է՝ «շունը խոտի վրա էր նստել և ոչ ինքն էր խոտն ուտում, ոչ էլ ուրիշներին էր թողնում ուտելու»։ Շատ այս ու այն կողմն ընկնելուց յետոյ, Մուրադը վերջապէս դիմում է այն ժամանակվայ դաշնակցական ջօջերին ու նրանցից աջակցութիւն խնդրում.

— Մեր սնդուկը այժմ դատարկ է, — պատասխանում են ջօջերը Մուրադին. — բայց եթէ միջոցներ ունենայինք էլ, չենք կարող ձեզ տալ, որովհետև դուք հնչակեան էք։ Իսկ եթէ դուք խոստանաք Սասունի դէպքերը չը կապել հնչակեան անուան հետ, այն ժամանակ մենք կարող ենք շուտով պէտք եղած միջոցները հայթայթել։

Մուրադը չէ համաձայնում և հիասթափված վերադառնում է Սասուն ձեռնունայն։

Եթէ Մուրադի Կովկաս գալը ոչ մի օգուտ չը տուեց սասունցիներին, գոնէ նա մեծ օգտակարութիւն ունեցաւ Դաշնակցութեան համար։ Կիսաքնած ու լեթարգիական քնի մէջ ընկած դաշնակցականները, նկատելով, որ Մուրադի այս կողմերում երևալը չափազանց նպաստաւոր հետևանքներ ունեցաւ հնչակեանների համար, տեսնելով, թէ ինչպէս Թիֆլիսում ու գաւառներում հետզհետէ Հնչակեան օժանդակիչ մասնաճիւղեր են կազմվում ու, ժողովրդի ուշադրութիւնը իրանց վրա հրաւիրելով, ընդհանուրի համակրութեան առարկայ են դառնում, տեսնելով ասում ենք, այդ բոլորը, դաշնակցականների նախանձը յանկարծ շարժվում է և նրանք ամբողջ թափով հրապարակ են նետվում։

Սակայն նրանք հրապարակ են նետվում ոչ թէ սրի ու կրակի մէջ այրվող սասունցիներին կամ իրանց իբր թէ սիրած «գործին» օգնելու համար, այլ միմիայն և միմիայն կովկասեան նորաբողբոջ հնչակեանների դէմ մաքառելու ու նոր ու նոր շահագործութիւններ անելու համար։ Եւ իրանց այդ «սուրբ» ու «նուիրական» աշխատանքը աւելի աջողութեամբ առաջ տանելու համար, նրանք սկսում են իրանց օրգան «Դրօշակ»-ը կանոնաւորապէս ամիսը մի անգամ լոյս ընծայել։ Այդ տեղի է ունենում 1894 թ. (եթէ յիշողութիւնս ինձ չէ դաւաճանում, այն էլ ամառվայ ամիսներից) միայն։

Եւ Դաշնակցութեան այդ զուտ արտասահմանեան (Տաճկաստանի վերաբերեալ) «գործունէութիւնը» տևում է մինչև 1896 թւականը, այսինքն՝ մինչև այն ժամանակ, երբ Հայաստանի ռէֆորմների հարցը ֆիասկօ կրեց ու երբ, դրա շնորհիւ, ինչպէս մեր այս յօդուածի առաջին մասում ասացինք, իր հաշիւների ու, տարիների ընթացքում փայփայած սպասելիքների մէջ կատարելապէս յուսախաբ եղած ու գլուխը կորցրած Հնչակեան կուսակցութիւնը ներքին երկպառակութիւնների ու քայքայման մատնվեց։

Դաշնակցութեան 1890 թ. մինչև 1896 թ. ունեցած այդ զուտ արտասահմանեան գործունէութիւնից, որը բացառապէս կայանում էր փող հաւաքելու, հնչակեաններին բամբասելու, նրանց դէմ մաքառելու և միևնոյն ժամանակ նրանց գործերը շահագործելու մէջ, մենք կարող էինք շատ դէպքեր պատմել, բայց մենք ամենևին դիտաւորութիւն չունենք Դաշնակցութեան պատմութիւնը գրելու, այլ միայն ուզում էինք փաստացի կերպով ցոյց տալ ու բացատրել, թէ ինչու Դաշնակցութիւնն էլ Հնչակեան կուսակցութեան հետ միաժամանակ երկպառակութիւնների մէջ չընկաւ ու չը քայքայվեց, քանի որ նրանք երկուսն էլ հրապարակ էին եկել միևնոյն միսիան կատարելու և միևնոյն նպատակին էին ձգտում, իսկ այդ միսիան, այդ նպատակը հիմնովին խորտակված ու անանկութեան էր մատնված 1896 թւականին։

Եւ եթէ կարողացաւ ընթերցողը մեզ հասկանալ, այդ, ըստ երևոյթին, տարօրինակ հանելուկը պարզապէս բացատրվում է նրանով, որ Դաշնակցութիւնը մինչև այդ թւականը «գործի» բուն ասպարիզում և ոչ մի գործունէութիւն չունենալով, այլ ընդհակառակը ամբողջ 6-7 տարի հէնց այդ «գործի» պարազիտը լինելով, երբեք չէր կարող այդ գործի աջողութեան յոյսերով և անաջողութեան տառապանքներով այնպէս ապրած լինել, ինչպէս ապրել ու տառապել էին հնչակեանները։ Թէև, ճիշտ է, Հայաստանի ազատութեան կամ ռէֆօրմների հարցը հաւասարապէս ամբողջ հայութեան սրտին էլ մօտ է եղել միշտ, բայց և այնպէս մինչև վերոյիշեալ թւականը այդ հարցի ամենամօտիկ տէրը Հնչ. կուսակցութիւնն էր։ Եւ եթէ այդ ճիշտ է, ուրեմն և շատ բնական է, որ այդ հարցի ֆիասկօյի հանդիպելը հէնց այդ կուսակցութեան մէջ ամենախիստ ռէակցիա պիտի առաջացնէր։

Չէ՞ որ ևարէն(?) տիրոջը ցաւ կը տայ։

Ս. Արսա(?)

## ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Շուլավէր, նոյեմբերի 25 ին

«Մշակի» № 229-ի մէջ «14 սիրողներ» ստորագրութեամբ պարոնները հանդէս են եկել իրանց խայտառակ արարմունքը արդարացնելու։ Սակայն նրանք փոխանակ հարցերին պատասխանելու, դատանցանքների մէջ են ընկնում։ Մենք, պարոններին ասում ենք, որ դուք մեզ խաբեցիք՝ իբր թէ բեմի օգտին էք ներկայացում տալու, մենք էլ առանց վարձի դահլիճը տուինք ձեզ, որովհետև բեմը դպրոցինն է, դպրոցն էլ հասարակութեանը։ Անտրամաբանութիւն է գիւղերում թատրոնը դպրոցից բաժանելը, քանի որ նա առանց ուսուցչական խմբի իր գոյութիւնը չէ կարող պահել, ու ցնդաբանութիւն է չինօվնիկներից ու պարապ տղաներից մշտական սիրողների խմբի երևակայութիւնը։ Թատրոնը քէֆի արարիչ անելու հիմնարկութիւն չէ, և ոչ էլ կլուբների բեմ, նա պիտի կրթիչ բնաւորութիւն ունենայ, ու այդպիսի հիմնարկութիւնները զգրաւսելի են, երբ նրանք ժողովրդի սեփականութիւնն են և ոչ անհատների։ Շուլավէրի հասարակութիւնը աչք չունի ձեր փալասների վրա, որը գնել էք նրա հաշուով, նա իր բեմը մերկ չի թողնի, դրա մասին դուք միամիտ եղէք, ու միշտ էլ ներկայացումներ կը տայ իր ուսուցիչներով և ուսուցչուհիներով, որոնք պատուաւոր թիւ են կազմում, ու երբ կարիք կը զգացվի, կը մասնակցեն և այն ընտանիք սիրողները, որոնք արհամարհեցին ձեզ։

Դուք ձեր արարմունքը արդարացնելու համար առաջ էք բերում մի դէպք, որից եթէ բարեխիղճ մարդիկ լինէիք, պիտի ինքներդ կարմրէիք։ Մենք անցեալ տարի դահլիճը տուինք ձեզ ու ասացինք, քանի որ դպրոցում ուսումը շարունակվում է, մենք առաջ ուսուցչին դպրոցի տէր ենք ճանաչում ու յարգում նրա իրաւունքը, դիմեցէք և նրան, նամանաւանդ որ նա մեզ յայտնեց, որ իր դէմ մի քանի տեղացիներ ինտրիգաներ են լարում իբր թէ նա դահլիճը մերժում է, և ինքըն պատրաստ է տալու, եթէ գոնէ նրանցից մէկը նրան կը դիմի։ Բայց դուք մեզ պատասխանեցիք՝ — ո՞վ է օտարի մէկը, որ մենք դիմենք նրան. կը մտնենք ու այդքան չենք սպասելու։ Այդա երկրորդ օրը մի չինովնիկական արշաւանք կազմեցիք դէպի մեր դպրոցը կացիններով ու մխոկներով, ջարդ ու փշուր արիք ու յափշտակեցիք։ Ի՞նչ կը լինէր առանց ուսուցչի դրութիւնը, եթէ նա այդ բոպէին դպրոցում լինէր. այդ շատ պարզ է։ Ուրեմն, պարոններ, ինչ իրաւունքով էք կոպիտ անուանում այն օտար ուսուցիչներին, որոնց պարտաւոր էք յարգելու, քանի որ նրանք եկել են կրթելու մեր մատաղ սերունդը, որպէսզի ապագայում ազատ լինենք ձեզ պէս կոպիտներից։

Ձեր այս տգեղ արարմունքի համար ինչ էր մնում անել մեր նախկին աւագ ուսուցչին. նա դիմեց ուր հարկն է, արձանագրութիւն կազմեց ու հետը տարաւ իրանց ինտելիգենտ անուանող մարդկերանց մի տգեղ նմուշ։ Որքա՜ն մեծամտութիւն. միթէ՞ կարելի է այդքան երևակայել։ Թշուառ Շուլավէր, նոյն իսկ բացի ձեզ ուրիշ ինտելիգենտ մարդիկ ճրագով էլ չէք գտնում։ Ինչպէս երևում է, պարոններ, թուրքերի պէս ամեն մի զրպարտը էլ մօլլա էք անուանում. այն ժամանակ 14 սիրողների թիւը կարելի էր գրագէտ աղաներով 114-ի հասցնել. չէ՞ որ միևնոյն է, հաօմ էլ սարքերն ազատեցին։

Մենք երբէք չենք զարմանում, երբ դուք յիշում էք այն ասուլէկներին ու հոգաբարձուներին, որոնց իբր նախախնամութիւնն է ընտրել, բայց մոռանում էք ընտրութիւնների միջոցին ձեր ստոր արարքները։ Մենք լաւ գիտենք, որ նրանց ստորերն անգամ ձեզ անհանգիստ է անում, բայց մի՛ք մոռանայ, որ ձեզ ապաշխարը ժողովուրդն է, որին դուք կեղծաւորութեամբ խաբեցող մարդու պէս շողոքորթում էք նրանց շահագործելու, որոնց շատ լաւ գիտեն թէ ինչ պտուղներ էք։ Մենք լաւ գիտենք, որ ձեզ ինչու դուր չեն գալիս հոգաբարձուները, որովհետև նրանք չուզեցին ձերայիններին պաշտպանել մեր դպրոցներում ու նրան տիրացուների ու կլասիկերների տպաստարան դարձնել, որի համար դուք այդքան փքվում էք։ Չը մոռանք, որ լաւ ճանաչում ենք և այն պարոններին, որոնք մեր դպրոցների համար զզուելի պրօֆեսորի պաշտօն են ստանձնել. իբր, չը կայ այստեղ ընդհանուր կրթութիւն, գիւղացիք աղքատ են, չեն կարող այդքան ծանր ծախսերը վճարել, ամեն մարդ պիտի իր երեխայի ուսման վարձը ինքը վճարի, և այլն և այլն։

Հոգաբարձութիւն

Օլթի, նոյեմբերի 20-ին

Ինչպէս ամեն օր կարդում ենք ձեր թերթում հարստահարվածների և կեղեքողների դէմ, նոյնպէս և հաւաքված ենք, որ միմիայն մեզ թշուառականներիս պաշտպան հանդիսացող միացել է «Մշակը», որին դիմում ենք մեր անթիւ ցաւերը լոյս աշխարհ հանելու։ Ձեզ յայտնի է տաճկահայերի կրած տառապանքները պանդխտութեան մէջ. հազար ու մի զրկանքներ կրելով հազիւ հազ մի քանի րուբլի ենք ճարում, որ վերադառնանք երկիր, մանաւանդ մեր թշուառ գերդաստանի դառն վիճակը բարելաւելու, բայց և այնպէս ամեն տեղ դառն ճակատագիրը մեզ հալածում է։ Տեղս լինելով սահմանագլուխ, մեզ համար էլ յարմար ճանապարհ երկիր գնալու, այստեղ մեզ հանդիպում են զանազան պ. պ. հայ ագենտներ, որոնք պահում են իրանց ձեռքի տակ պայմանաւորված վէկէլներ։ Ի միջի այլոց կայ և կօմիսէի անդամներ, որոնցից մէկի գործողութեանը անձամբ բախտ ենք ունեցել արժանանալու. ես և իմ ութը ընկերներս։ Յիշեալ պարոնը մեզ հետ սակարկում է 9 ընկերի համար 180 ր., և մեզ ուղարկում է անցնել սահմանը իր ցոյց տուած վէկէլները գտնել։ Անցնում ենք սահմանը, վէկէլները մեզ սահմանից հեռացնելով կանգնեցնում են և սկսում են հարց ու փորձի ենթարկել մեզ մեր տուած փողի մասին, թէ արդեօք պ. ագենտը ինչքան փող է վերցրել մեզանից վէկէլների համար. նոյնիսկ երդւեցնում են խաչի և Քրիստոսի վրա։ Ի հարկէ մենք գործի իսկութիւնը չիմանալով պարզը խոստովանում ենք։ Այստեղ գաղտնիքը բացվում է, որ վէկէլների հետ սակարկված է միայն 100 ր.։ Այդ ժամանակ սկսում են ամեն տեսակ հայհոյանքներ շռայլել ամբողջ հայութեան հասցէին և ասել, քանի որ ձեր գին-զարդաշները(?), առանց մի աշխատութիւն ցոյց տալու, միայն մի քանի խօսք խօսելու համար ձեզանից 80 ր. են վերցնում, իսկ մենք աւելի բարեխիղճ ենք, որ ձեր կեանքերին ձեռք տալու չենք. ու սկսում են փառաւորապէս մեզ մերկացնել մօտ 150 ր. արժողութեամբ։ Եւ իբրև որ, համեմատելով մեր պ. ագենտի հետ, շատ բարեխիղճ վարվեցին մեզ հետ, որ ողջ նորից վերադարձանք։ Շատ քանի քանի այս տեսակ դէպքեր, որոնք ամբողջովին պատկերացնելու համար տասնեակ թերթեր են հարկաւոր։ Իսկ թէ մեր պ. պ. ագենտները հերքումով դուրս գան, այն ժամանակ մենք նորից հրապարակ կը գանք՝ մի քանի ընկերներով և տեղացի տասնեակ մարդկանցով կը պարզենք ամեն բան և կը սեւացնենք այդ տեսակ մի քանի անհատներ, որոնք մեզ պէս ողորմելիներից մի քանի հաբիբներ են կուլ տալիս և տեսակ տեսակ չարեքի ալբոմ(?) են դարձել մեր գլխին։

Այս առիթով սրանից մի քանի օր առաջ նորից ուղարկվեց խմբագրութեանդ «տաճկաստանցիների» ստորագրութեամբ. երևի «Մշակ» լրագիրը, որ ամեն ժամանակ հալածված մշակներիս պաշտպան էր, նա էլ է մեզանից երես դարձրել, որ այս տեսակ գեղծումները լոյս աշխարհ չէ ուզում հանել, և կամ՝ անգրագէտի գրուածք լինելու պատճառով։ Թող ընթերցող հասարակութիւնը ներող լինի և այս չափով բաւականանայ։

Մկրտիչ Երիցեան, կարնեցի պնձագործ Յարութիւն Զէյթեանց, Նեռոյ(?) Աւագեանց, Սարգիս Յակոբեանց

Բալախանի, նոյեմբերի 23-ին

Խոնարհաբար խնդրում եմ յարգելի խմբագրութեանդ տեղ տալ «Մշակ» լրագրիդ էջերում իմ երկտողին, որ սխալմամբ թիւրիմացութիւն է եղել իմ կողմից Յովնանեան դպրոցի հոգաբարձուների վերաբերեալ։ Երբ իմ գործակատար ընկերները ինձ առաջարկեցին մի թղթի վրա ստորագրել, ես առանց թերթի բովանդակութիւնը կարդալու, ստորագրեցի կարծելով, որ մեր անձնական պահանջների համար է ստորագրութիւնը, որովհետև նոյն ժամում կայանում էր մեր ժողովը և ընտրութիւն էր կօմիսիայի։ Բայց երբ կարդացի «Մշակ» լրագրի 221 երրորդ համարը, Յովնանեան դպրոցի չորս հոգաբարձուների վերաբերեալ իմ ստորագրութեամբ անտեղի պատասխանը, ես ուղղակի ապշեցի, և ես ինձ անիծեցի, որ առանց կարդալու նամակի բովանդակութիւնը՝ ստորագրեցի։ Ուստի ես յետ եմ վերցնում իմ ստորագրութիւնը, և թէ որքան անարդարացի է Սարգսեանին տեխնիկական պաշտօնից հեռացնելը Յովնանեան դպրոցից, այդ ես չեմ կարող հրաշխաւորել։

Նահապետ Դիլանչեան

Շուշի, նոյեմբերի 15-ին

Ո՞վ չը գիտէ, որ Դաշնակցութիւնը հոգեվարքի մէջ է։ Եւ ահա այդ տեսակ դրութիւնը զգում ու առիթ է տալիս Հնչակեան կուսակցութեան՝ առաջ գալու և ասպարէզը իւրացնելու, քանի դեռ Դաշնակցութեան գլուխը խառն է և նրան քարկոծում է ժողովուրդը։ Կարծես նրանք մի այդպիսի մոմենտի էին սպասում, որ սկսեն իրանց գործունէութեան ասպարէզը լայնացնելու ու Հնչակը — Հնչակ դարձնելու։

Շուշու փողոցները լիքն են հնչակեան թէ չէֆերով և թէ զինուորներով.[1] ամեն քայլափոխում, դուք կը հանդիպէք նրանց խմբակներին, որ շրջում-ճարում դառած, փողոցներում, ինչպէս և մէյդանում, անցուդարձ են անում ու ներկայ եղողների ուշադրութիւնը գրաւում իրանց արտաքին ու զանազան խօսակցութեան ձևերով։

Մի բոպէ մարդ մտածում է. Տէր Աստուած, մէկից չը պրծած միւսն է գլխիդ փաթաթվում. Երբ արդեօք սրանք մեզ կը թողնեն հանգիստ։ Դեռ Դաշնակցութեան գոյութեան ժամանակ սրանք սկսել էին իրանց ատենգութիւններ, իսկ այժմ Դաշնակցութեան բեկորներն են մնացել, տեսէք թէ սրանք ինչ խաժամուժ ու օյինբազութիւններ են խաղալու ժողովրդի գլխին։

Ի սէրն Աստուծոյ։

Տ

Թիֆլիս, նոյեմբերի 26-ին

Կարդալով «Երկրի» № 18-ում Նորքի 11 հոգու արհեստաւորների բողոքը, յայտնում եմ, որ իմ յարուցած պայքարը հէնց նրա համար է, որ շատ եմ ընկերներին հասնելու՝ Կօլբանեաններին ու Վահանեաններին. երբ այդ չի աջողվի ինձ, այն ժամանակ ճիշտ որ նամարդութիւն է և ճիշտ որ պէտք է ենթարկված լինեմ նրանց նզովքին. բայց ամենից շատ այդպիսի նախատինք ինձ յիշեցնողները թող բարի լինեն տալու մեզ միջոց և հնարաւորութիւն ընկերներին հասնելու, այնուհետև եթէ մենք պայքարենք, թող նախատէին։ Այլապէս մեր պայքարը ունի իր արդար պահանջը և նա կը շարունակվի, թէկուզ իմ կեանքի գնով, այստեղ, թէ՛ «ընկերոջ ընկած սարերում»(?)։ Նպատակը միևնոյն է. մենք ենք գործի տէրը. կամ այն է՝ որ Վահանեաններին և Կօլբանեաններին վերադարձրէք և կամ այն է՝ որ մեզ ուղարկեցէք նրանց աշխարհը. ընտրեցէք այս պայմանից կամ մէկը կամ միւսը, և պայքարը ըստ ինքեան վերջացած կը լինի։

Մինասեան(?)

## ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գլխաւոր բանտային վարչութիւնը մտադիր է 1907 թւի գարնանից վերանորոգել Շլիսսելբուրգի բերդը, որը զինուորական վարչութիւնից անցել է արդարադատութեան մինիստրութեան ձեռքը, և դարձնել տաժանակիր բանտ 350 հոգու համար։ («Ս. Ն.»)

Նոյեմ. 23 ին Թիֆլիս են եկել պարսիկ գեներալներ—արտաքին գործերի վարիչ Հաջի Մօհթեխեր-ուդ-Դովլէն և պարսից պահաժամեակի(?) ադիւտանտ Զախարիայ Խուժուրեանը։

Գեներալ-նահանգապետի կարգադրութեամբ զինուորական դաշտային դատարանին են յանձնվում Բագրատ և Նիկօլայ Միխայլով Մելիքօվները, — Յակոբ Յակոբջանեան Դրամովի վրա Գօնչարնի փողոցում զինված յարձակում գործելու համար։

Նուխուց գաւառապետ Ասանիձէն Նուխուց հեռագրում է, որ նոյեմբերի 21-ի գիշերը Գանձակի ժամանակաւոր գեներալ-նահանգապետին կամաւոր կերպով ներկայացել է փախստականների պարագլուխ՝ յայտնի աւազակ Մուխտարը, որը այժմ բանտարկված է տեղական բանտում։ Մի ամսվայ ընթացքում բռնված են 35 փախստականներ։

Զինուորա-դաշտային դատարանը քննելով Պալեովի(?) տան վրա յարձակված Սիմէօն Մելիքեանի և ներկայումս փախած ընկերների գործը, մահապատժի է ճանաչել Մելիքեանին և դատապարտել նրան մահվան պատժի հրացանազարկութեան միջոցով։ Բօչինսկի գաւառի բնակիչ՝ Վիկտոր Մացաբերիձէն— որ մեղադրվում էր Շարբաբչէվի տան վրա զինված յարձակում գործելու մէջ—արդար է ճանաչվել։ Թիֆլիսեցի Զախարի Մէօզորօվը, որ մեղադրվում էր պրապօրշչիկ Դօրօֆէեվի սպանութեամբ, զինուորա-դաշտային դատարանի կողմից դատապարտվել է 15 ամեայ տաժանակիր աշխատանքների։

Վաղը, նոյեմ. 27-ին, Թիֆլիսի նահանգական դատարանի առաջին քրէական առեանում քննվելու է Թիֆլիսում միաժամանակ հրատարակվող «Встань и Ходи» շաբաթաթերթի խմբագիր Կիրիլ Նազարենկօի գործը, որ մեղադրվում է պարբերական հրատարակութիւնների համար տուած ժամանակաւոր կանոնների VIII-րդ բաժնի VI-րդ կէտը խախտելու մէջ։

Ուղեւոր գինու պահեստներից մօտ օրերս գողացված է 7000 դոյլ գինի 50,000 ր. արժողութեամբ։

Ստացանք. 1) Ադիրանի «Անցված յոյսեր» (կօմեդիա 2 արար.) վրացերէնից փոխադրեց Մարօ, հրատարակութիւն «Դէպի լոյս»-ի № 1, գինն է 15 կօպէկ. 2) Ս. Զաւարեանի «Ծրագիր գիւղացի ազգաբնակութեան տնտեսական վիճակի ուսումնասիրութեան», «Յառաջ»-ի գրադարան № 18, գինն է 25 կօպէկ։

Երեքշաբթի, նոյեմբերի 24-ին, ցերեկվայ ժամը 4 ին Կուր գետը քշում տանում է մի ֆուրգօն 18 տարեկան տիրոջ հետ, երբ վերջինս ձիերին ջուր է խմեցնելիս լինում։ Հաւաքված ամբոխը դիտում է, թէ ինչպէս ջրապտոյտ տանում ջուրը ներս է քաշելիս երկու ձիերին և նրանց տիրոջը։ Բայց յանկարծ ջուրն է ընկել ոմն Շաքրօ Մաթինեանը։ Համարձակ լող տալով և հասնելով ձիերին, նա բռնում է ֆուրգօնի փայտից և երկար մաքառելով տարերքի հետ, դուրս է հանում ափ ինչպէս ձիերին ֆուրգօնի հետ, այնպէս և ֆուրգօնի տիրոջը։ Ժողովուրդը ցնծութեամբ ողջունում է ազատողին։

Կովկասի փոխարքան, համաձայն իր խորհրդի որոշման, թոյլատրել է Բաթումի քաղաքային վարչութեան 330,000 րուբլու մի փոխառութիւն կնքել՝ ընթացիկ ծախսերի (80 հ. ր.), ջրամբարի կառուցման (130 հ. ր.) և ջրամբարի դրամագլխից մնացած փոխառութիւնը ծածկելու համար (120 հ. ր.)։

Կովկասի փոխարքայի խորհրդի անդամ Ն. Ֆ. Մունկօվսկին փոխարքայի կողմից նշանակված է իբրև ներկայացուցիչ այն առանձին խորհրդակցութեան, որ կազմվելու է նոյեմբերի վերջին առեւտրի և արդիւնաբերութեան մինիստրութեան կից՝ քննելու այն հարցը, թէ կարելի՞ է արդեօք առանձին լիազօրութիւններ տալ զինուորական իշխանութեան՝ սեփական հայեցողութեամբ վարվելու Բաթումի նաւթային քաղաքի նաւթապահեստների հետ։

Նոյեմբերի 26-ի լուսադէմին, ժամը 4-ին, Վօկզալնի փողոցում կանգնած գորոդովոյը նկատում է, որ մի մարդ կանգնած է Պչակելի(?) գինետան առաջ կառքի մօտ։ Երբ ուզում է մօտենալ, անյայտ անձնաւորութիւնը կրակում է ատրճանակը և նետս վազում ու մտնում գինետունը, որը արդէն կողպված է լինում։ Արձակված գնդակը կպչում է գորոդովոյի շինելի թևին ու անվնաս անցնում։ Գորոդովոյն էլ իր կողմից է սկսում արձակել։ Գնդակաձգութեան ձայնից վրա է հասնում պատրուլը և մի քանի համազարկեր է կրակում դէպի խանութը, որից յետոյ ներս են մտնում գինետունը, բայց ոչ ոքի չեն գտնում այնտեղ։ Համազարկերից նարեան(?) տեղերում սպանվել են Խունդաձէ և երևանեան նահանգի բնակիչ Օհանէս Մարտիրոսեան։ Դէպքի տեղից վերադառնալիս պրիստաւի օգնական Լէվաշօվը, երբ անցնում է եղել Գօգօլևսկայա փողոցով, նկատում է, որ մի մարդ վազում է իր առաջ։ Հարցնում է պատճառը։ Մարդը բացատրում է, որ իր տնից մի անյայտ չարագործ գողացել է իր [illegible] և մտել Միխեևի տունը։ Լէվաշօվը գնում է յիշեալ տունը, դուռը փակում դրսից և պատրուլներ է կանչում։ Տանը շրջապատում են և մտնում խուզարկելու։ Տան ներքին յարկում, որ բաղկացած էր երեք սենեակից, գտնում են բազմաթիւ գողացված իրեղէններ, պղինձներ, գործեր, խմիչքներ, և ինը չարագործներ նստած, որոնց իսկոյն դրանք կալանաւորում են։ Դրանք հետևեալներն են. Օ. Սուկիեվ, Գ. Սատղոնիկով(?), ազնուական Կալակիևվա(?), Ռեննօվ(?), պարսկահպատակ Սուլթանով, Օ. Զաքարիձէ, Բաքրաձէ, Խուլաթով, Արգայեվ։

Գանձակի նահանգից հաղորդում են, որ նոյեմբերի 20-ին Եւլախի կայարանից Բարդա գիւղը գնալիս անհետ կորել է Գանձակի նահանգի Եւօզլի(?) գիւղի բնակիչ Ամրան Նամազ-օղլին իր սայլով ու 800 րուբլի արժողութեամբ իրեղէններով, որոնք պատկանում էին Բարդա գիւղում ապրող Շուշու բնակիչ Սէիդ Զուլֆուգար Մաշադի-Սէիդ-Ալի-օղլուն։ Այժմ այդ սայլը առանց իրեղէնների գտնվել է Արեշի գաւառի Էյմուր գիւղում տեղական Նաֆի Իբրահիմ-օղլու և Մօլլա-Մուստաֆա օղլու մօտ և նոյն Էյմուր գիւղին մօտիկ Կուր գետում գտնվել է սայլապան Ամրան Նամազ օղլու դիակը, որը սպանվել է հրացանի գնդակով։ Նոյն տեղում Կուր գետի մէջ, Էյմուր գիւղի մօտիկ գտնվել է և մի անյայտ մարդու դիակ, դաշոյնի հարուածներով սպանված և արմունկից ներքև ձեռքը կտրված։

Շաբաթ, նոյեմբերի 28 ին, երեկոյեան ժամը 8-ին Թիֆլիսի նահանգական դատարանի շէնքում մէջ կայանալու է «Կովկասի իրաւաբանական ընկերութեան» նիստը հետևեալ ծրագրով. 1) Զեկուցում «Կովկասի իրաւաբանական ընկերութեան» պատուաւոր անդամ Վ. Դ. Սպասովի մահվան մասին. 2) Ադմինիստրացիական հարցեր (նոր անդամների ընդունելութիւնը, ընթացիկ գրութիւն). 3) Բ. Գվազավայի «Համեմատական ներկայացուցչութիւն և քաղաքային ընտրութիւնները» դասախօսութեան քննութեան շարունակութիւնը։

Նոյեմբերի 24-ին, երեկոյեան ժամը 8-ին Ցիցիանովսկի վերելքով անցնող Արշակ Սևտիքեանի վրա յարձակվել են 2 անյայտ մարդիկ և փող են պահանջել։ Երբ վերջինը մերժել է, չարագործներից մէկը խփել է Սևտիքեանի գլխին ատրճանակի կոթով, և երկուսն էլ անյայտացել են։

Նոյեմբերի 25-ին Կարապետ Օսիպովի մանուֆակտուրային խանութի հաշուապահը յայտնել է 5-րդ քաղաքամասի ոստիկանութեանը, որ լոյս 25 ի գիշերը, ժամը 12 ին, Վասնի(?) անցքում գտնվող հիւրանոցը մտել են 2 անյայտ անձեր և իրանից պահանջել են 3000 ր. փող, բայց որովհետև հաշուապահի մօտ իր սեփական փողը չէ եղել, այլ եղել է Օսիպովի փողը միայն 1100 րուբլի, յանձնել է չարագործներին, որից յետոյ վերջինները անյայտացան։

Նոյեմբերի 25-ին Սամանեան(?) փողոցի վրա յանկարծակի վախճանվեց պարսկահպատակ Դանիէլ Դևերզիզը(?) 50 տարեկան հասակում։

Նոյեմբերի 25-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, Ակիմօվսկայա փողոցում 4 անյայտ չարագործներ յարձակվել են վաճառական Ստեփան Նարգուլեանի վրա։ Յարձակվելուց 4 օր առաջ Նարգուլեանը մի նամակ էր ստացել, որով պահանջել էին 600 րուբլի։ Այդ չարագործները շրջապատել են նրան և գրած նամակի համաձայն պահանջել են 600 րուբլի։ Խօսակցութեան ժամանակ չարագործներից մէկը ատրճանակ է պարպել, բայց առանց հետևանքի. այդ ժամանակ դարձեալ 3 անգամ արձակել է ատրճանակը, որով պատահմամբ ձեռքից վիրաւորել է տեղացի Վարվառա Գ. Բուրթիկեանին, որին ուղարկել են Միքայէլեան հիւանդանոցը, իսկ չարագործները անյայտացել են։

Նոյեմբերի 25-ին Թիֆլիսի քաղաքային դպրոցի 3-րդ բարձր դասարանների աշակերտները գործադուլ են արել. վերատեսչի կարգադրութեամբ դպրոցը փակվել է ցնոր կարգադրութեան։

Նոյեմբերի 25-ին, երեկոյեան ժամը 8-ին, ոստիկանատուն է մտնում Իվան Բէկկինը և յայտնում, որ իրան, Վօկզալնայա փողոցում, Եգօր Պապուլաշվիլու գինետան մէջ մի գրպանահատ աջ երիկամունքից վիրաւորելով դանակով—անյայտանում է։

Նոյեմբերի 25-ին, գիշերվայ ժամը 11-ին, Վերայի այգիների ետևում հրդեհաձգութիւն է տեղի ունենում «Ստարուլ Ճայօ(?)» այգու մէջ։ Բռնվում են չորս հոգի ատրճանակները ձեռներին։

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը չէ հաստատել Պետական Դումայի նախկին անդամ պրօֆ. պ. Նովգորոդցևին Մոսկվայի համալսարանի օրդինար պրօֆեսորի պաշտօնում (պատմական փիլիսոփայութեան իրաւունքի ամբիոն) Վիբորգի կոչը ստորագրելու պատճառով։ Մոսկվայի համալսարանի խորհուրդը որոշել է նորից խնդրել Նովգորոդցևի համար. բացի դրանից որոշված է իրանց համակրութիւնը արտայայտել Նովգորոդցևին՝ պաշտօնում չը հաստատելու համար։

Մոսկվայից «Око» լրագրին հաղորդում են, որ Մոսկվայի գիւղատնտեսական ընկերութեան զանազան հաստատութիւնների մէջ նոյեմբերի 14, 15 և 18-ին խուզարկութիւններ են կատարվել։ Խուզարկութիւնը սկսվել է ընկերութեան ամսագիր օրգանի խմբագրատանից, որտեղ անլեգալ ոչինչ չէ գտնվել։ Սակայն խմբագրատան ծառայի սենեակում գտնվել է մի մեծ վեց պուդանոց կապոց, որի մէջ եղել են «Пролетарій» արգելված թերթի համարները։ Ծառայ Կոնովալովը և նրա մօտ եղած հինգ հիւրերը կալանաւորվել են։ Յաջորդ օրը խուզարկել են ընկերութեան քարտուղար Լէվիցկու և գանձապահ Բոնդարենկոյի բնակարանը. թէև ոչինչ չէ գտնվել, բայց և այնպէս Լեվիցկին կալանաւորված է ոստիկանատանը։ Միւս օրը խուզարկում են գիւղատնտեսական ընկերութեան երկրագործական դպրոցը, ցուցահանդէսի շէնութիւնը, ախոռատունը և այլն։ Դարձեալ ոչինչ չեն գտել։ Ընկերութեան ծառայողներից կալանաւորված են նոյնպէս անտեսը և մի կառապան։

Ներկայումս լուրջ յուզմունքներ են սկսվել Մոսկվայի Լազարեան ճեմարանի արևելեան լեզուի բաժինների աշակերտների մէջ։ Արդէն մի քանի օր է, որ բարձր դասընթացները գործադուլ են արել։ Կատարված միջադէպը վերացնելու համար հող չը գտնելով, ճեմարանի պրօֆեսորական խորհուրդը վճռել է բարձր դասընթացները յայտարարել փակված անորոշ ժամանակով։

Նոյեմբերի 19-ին Պետերբուրգի լիցէյի տարեդարձի առթիւ տեղի է ունեցել հետևեալ միջադէպը։ Բազմաթիւ կենացներից յետոյ լիցէյի սան կամեր-իւնկեր Սաբուրովը բաժակ է առաջարկել Սերգէյ Անդրէևիչ Մուրոմցևի և Նիկօլայ Իվանովիչ Կարէևի կենացի համար, որը ընդունվել է ամենքի կողմից հանդիսաւոր կերպով։ Բայց և այնպէս ցրվելուց առաջ կամեր-իւնկեր Սաբուրովից լիցէի հին սաները պահանջել են պատասխանել՝ ինչ հիման վրա նա առաջարկել է իրանց համար ոչ ցանկալի կենացը։ Սաբուրովը հրաժարվել է բացատրութիւն տալու, շեշտելով, որ այդ կենացը ամենքի կողմից միաձայն ընդունվել է։ Այնուամենայնիւ միջադէպը վերջացել է նրանով, որ կամեր-իւնկեր Սաբուրովը առաջարկված է եղել հեռանալ լիցէյից։

(«Око»)

Նոյեմբերի 15-ին Ակատույևսկի(?) տաժանակիր բանտից փախել է Գրիգորի Գերշունին, որը Շլիսսելբուրգի բերդից փոխադրվել էր այնտեղ։ Գերշունին դատապարտված էր իբրև սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեան ռազմիկ խմբի անդամ, որ մասնակցել է մի շարք տերրօրիստական մահափորձերի։ Բանտից Գերշունին ջրատարի տակառի մէջ կարողանում է դուրս գալ ու փախչել։ Փախուստի տեղեկութիւնը ստանալուն պէս ոստիկանա-

[1] Մինչ Դ-եան հոգեվարքը, Շուշում շատ քիչ էին դրանց թիւը։

կան դեպարտամենտը նաւնդում միջոցներ է ձեռք առել Գերշունուն որոնելու համար:

—

Հոկտեմբերի 8-ին Բրեանսկի երկաթուղու վագօնով Կալուգա գնացող Մոսկվայի դատաստանական պալատի քարտուղար Կուզինցովից գողացել են պայուսակը, որի մէջ եղել է դատաստանական պալատի կնիքը և կարևոր թղթեր սեսսիայի վբազմունքների համար: Եռանդուն քննութիւն է կատարվում:

—

Ինչպէս հաղորդել էինք, Մոսկվայի քաղաքային դուման որոշել էր հեռացնել ձայնաւորների կազմից Ս. Ա. Մուրոմցեվին, Կոմիսսարովին և Լեբեդեվին: Այժմ «Око» լրագիրը հաղորդում է, որ Մոսկվայի քաղաքային դումայի ձայնաւորների մի խումբ քննում է այն հարցը թէ որքան օրինաւոր է այդ վարմունքը: Գտնելով, որ հեռացնելու համար ոչ մի իրաւաբանական հիմք չէ եղել, յիշեալ խումբը մտադիր է վճռաբեկ բողոք ներկայացնել այդ վճռի դէմ սենատին, ընդունելով, որ վճիռը բեկանել տալու իրաւունքը պատկանում է ոչ միայն տուժող կողմին, այլ և դումայի միւս ձայնաւորներին:

—

Ինչպէս լսել է «Рѣчь» լրագիրը, կառավարչական սենատի վճռաբեկ և 1-ին ատեանների միացեալ վարչութեան մէջ գործ է յարուցված Թիֆլիսի դատաստանական պալատի գլխաւոր նախագահ սենատոր Զավադսկու դէմ այն զեղծումների պատճառով, որ կատարել է նա Վլադիկավկազի երկաթուղին գրաւելու մեծագործ գործը քննելու ժամանակ, իբրև նախագահ: Այդ գործը, ինչպէս գիկուցել է դատախազը իր բողոքագրի մէջ, քննվել է Թիֆլիսի դատաստանական պալատում ոչ միայն հասարակութեան, այլ և ամբողջ ժողովրդի ներկայութեամբ, թէև պալատը սկզբում որոշել էր քննութիւնը դռնփակ վարել:

—

Կառավարչական սենատի քարտուղար Զավրիեվը հրաժարվել է ստորագրութիւն տալ, որ ինքը չէ պատկանում քաղաքական ընդդիմադիր կուսակցութիւններին, յայտնելով, որ ինքը պատկանում է ժողովրդական ազատութեան կուսակցութեան և նրանից դուրս գալու մտադրութիւն չունի: Նրա դրութիւնը անորոշ է, որովհետև այդ միջնադէպի առիթով դիտողութիւններ են տեղի ունենում:

(«Око»)

—

ՏՕՂ ԳԻՒՂԻՑ (Շուշու գաւառ) հոկտեմբերի 14-ին մեզ գրում են. «Տեղս հանգստութիւն է. երթևեկութիւնը ամեն ճանապարհներով բաց է թէ թուրքերի և թէ հայերի համար, մթերքները իջնում են բարձր գներից. աղն 1 ր., ցորենը 1 ր. 50 կ. պուդը: «Նոր-Դարին», «Արշալոյսին», «Առողջապահիկ թերթին» և «Տարազին» խնդրում ենք կամ լրագրների տեղ բաւարարութիւն տան կամ փողերը վերադարձնեն՝ Տօղ «Արշալոյս» ընկերութեան»

—

Վերէյսկի գաւառի զեմստվային վերջին ընտրութիւնների ժամանակ զարմանալի հետևանքներ են ստացվել. հասարակական բոլոր պաշտօնները (ազնուականութեան պարագլուխ, զեմստվային վարչութեան նախագահ և այլն) բաժանել են միևնոյն Շլիպպէ ընտանիքի անդամների մէջ:

—

«Р. Сл.» լրագրի պարիզեան թղթակիցը հաղորդում է, որ Պարիզի ամբողջ մամուլը չափազանց յոռետես յօդուածներ է նուիրել ռուսաց սահմանադրութեան տարեդարձին: Մանաւանդ ամենից աւելի խիստ լեզուով է խօսում Ռուսաստանի դրութեան մասին ռուսաց կառավարութեան բարեկամ «Temps» լրագիրը: Այդ լրագիրը գտնում է, որ ներկայումս Ռուսաստանում տիրող խաղաղութիւնը արտաքուստ է միայն, եւկապէս դրութիւնը մնում է միևնոյնը, և մինչև երկու ամիս կարելի կը լինի տեսնել թէ ինչով է վերջանում այդ կարծեցեալ խաղաղութիւնը: «Temps»-ը խիստ լեզուով քննադատում է ներկայ կառավարութեան գործողութիւնները և նախազգուշացնում է, որ իշխող բեմիմի գործիչները երբեք չեն թողլ տայ որ ժողովրդական վերահսկողութիւն լինի իրանց վրա, այդ պատճառով երկրորդ Պետական Դուման էլ առաջնի ճակատագիրը կունենայ:

—

Մոսկվայի դատաստանական պալատը մեղադրական ակտեր է յանձնել 250 մեղադրըալներին, որոնք պատասխանատւութեան են ենթարկվում անցեալ տարվայ դեկտեմբերեան զինված ապստամբութեան համար: Այդ գործին իբրև վկաներ կանչվել են 1,500-ից աւելի մարդիկ: Այդ ամբողջ գործը քննվելու է դասային ներկայացուցիչների մասնակցութեամբ դատաստանական պալատի նոյն Մբերի նստաշրջանում:

—

Պարիզից հեռագրում են «Русск. Сл.» լրագրին, որ այնտեղ սպասում են Մաքսիմ Գորկու վալստեանը: Սօցիալիստները պատրաստութիւններ են տեսնում հանդիսաւոր ընդունելութիւն ցոյց տալու համար:

—

Մի քանի ժամանակ սրանից առաջ Մոսկվայի կայարանում կալանաւորվել էր «մի տարիքաւոր պարոն», որի մօտ գտնվել էր ռումբ և ատրճանակների հաւաքածու, որը, ինչպէս յետոյ պարզվեց, «ռուս ժողովրդի միութեան» Տուլայի բաժանմունքի նախագահի օգնական Ռօզնատովսկին էր: «Русск. Сл.» լրագիրը պատմում է յիշեալ տարիքաւոր պարոնի յետագայ սխրագործութիւնների մասին: Տուլայում վերջին օրերս հոկտեմբերի 17-ից առաջ Ռօզնատովսկին փորձում էր իր գնած ատրճանակների հեռադարկերը: Իբրև էքսպերտ, քննիչ-մասնագէտ, ներկայ է եղել տեղական սև-հարիւրեակայինների առաջնորդ պրիստաւի օգնական Սելիվանովը, որը գտել է, որ ատրճանակները շատ լաւ են. այդ պատճառով, վճռված է գնել 450 ատրճանակ միութեան անդամներին բաժանելու համար:

—

Պետական թղթադրամների էքսպեդիցիայում հոկտեմբերի 18-ին ստորագրութիւններ են հաւաքել չինօվնիկներից և աւագ բանւորներից, որ նրանց յայտարարված է մինիստրի շրջաբերականը, որով արգելվում է ձախակողմեան քաղաքական կուսակցութիւնների անդամ լինել:

—

Պօստ-հեռագրական գլխաւոր վարչութիւնը մտադիր է սարաժնիկների ինստիտուտ կազմել իր ստորին ծառայողներից՝ ամբողջ Ռուսաստանում պօստ-հեռագրական հաստատութիւնները կողոպուտից պաշտպանելու համար: Այդ նպատակով մտադրութիւն կայ յատկացնել բաւականին խոշոր գումար պօստ-հեռագրական յատուկ գումարներից:

—

«Нет. Газ.» լրագիրը հաշւել է յեղափոխականներից խլած զէնքը: Հաշիւը, ի հարկէ, լրիւ չէ, բայց և այնպէս բաւականաչափ բնորոշ է: Լրագրի ասելով, վերջին ժամանակներս Ռուսաստանի զանազան տեղերում խլըված են 223 ռումբեր, մօտ 90 պուդ ուժանակ, 183 ատրճանակներ, որոնցից մօտ 100 բրաունինգ, 3302 հրացաններ, (2000 հրացաններ գրաւված են Նաւում) և մօտ 400,000 փամփուշտներ:

—

«Око» լրագրի ասելով ընտրութիւնները կը կայանան դեկտեմբերի 2-րդ կէսերին: Նախ կընտրվեն ընտրողները, իսկ յետոյ հաւանական է, յունվարի առաջին կէսերին կը կայանան Պետական Դումայի անդամների ընտրութիւնները:

—

Ինչպէս հաղորդել էինք Պետերբուրգի համալսարանի մաթեմաթիկայի ֆակուլտետի աւագ Խուդադովը կալանաւորված է: «Око»-ի ասելով, նա պատասխանատւութեան է ենթարկվում հոկտեմբերի 15-ին կատարված էքսպրօպրիացիայի պատճառով: Մինչդեռ նա այդ օրը և դէպքի ժամանակ համալսարանումն էր գտնվում և ոչ մի կապ չունի յիշգործի հետ: Ուսանողական աւագների խորհուրդը որոշել է բոլոր միջոցով տեղեկանալ նրա գործի մասին, միևնոյն ժամանակ նրա հարցը քննութեան ենթարկել ուսանողական ընդհանուր ժողովում:

—

Սարատովի նահանգից հեռագրում են ոստիկանական դեպարտամենտին, որ նորակոչ զինւորներին հաւաքելու ժամանակ մի քանի տեղերում թեթև անկարգութիւններ են ծագել: Կալանաւորվել են 30 հոգի: («Око»)

—

Վիլենի նահանգապետը հաղորդագրել է ոստիկանական դեպարտամենտին Սօլօնիմի գաւառում ծագած անկարգութիւնների մասին: Գաւառը ուղարկված սարաժնիկները կարողացել են ցրել ամբոխը և կալանաւորել 20 հոգի պարագլուխներից: Կան մի քանի ծանր վիրաւորներ: Մտադրութիւն կայ կօզակներ ուղարկելու:

—

Հոկտեմբերին 19-ին Պետերբուրգում ցրուած են եղել թերթիկներ, որոնց մէջ հաղորդված էր, որ 398 հազար րուբլու էքսպրօպրիացիան կատարել է սօցիալ-յեղափոխականների օպպօզիցիօն ֆրակցիան, այսինքն՝ «մաքսիմալիստ» կոչվողները:

## «ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

### ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

25 հոկտեմբերի

ԿՈՎՆՈ, 24 հոկտեմբերի: Ոստիկանութիւնը կալանաւորեց 5 սօցիալիստ-յեղափոխականների: Նրանցից մէկը կասկածւում է Պետերբուրգում Փօնարնի փողոցում տեղի ունեցած կողոպտման մասնակցութեան մէջ:

ԹԷՀՐԱՆ, 24 հոկտեմբերի: Հոգեւորականութեան մէջ պառակտում ընկաւ: Պրօկլամացիաներ են բաց թողած, որոնց մէջ շարժման պարագլուխներին մեղադրում են իրանց անձնական նպատակների մէջ: Ընտրված պատգամաւորների գործունէութիւնների վերաբերեալ նկատւում է հիասթափութիւն և կասկածանք: Գաւառներում ընտրութիւնները դանդաղ են առաջ գնում: Շահի հիւանդութեան կօնսուլտացիայի համար կանչված է գերմանացի բժիշկ Դորդամը:

ՍԵՎԱՍՏՈՊՈԼ, 24 հոկտեմբերի: Գեներալ Նեպլիւեվի կեանքի դէմ կատարված մահափորձի գործի առիթով յայտարարվել է հետեւեալ դատավճիռը: Զինուորական դատարանը մեղաւոր ճանաչեց 16 տարեկան Մակարովին և նրան դատապարտեց 12 տարի բանտի (?) ուսանող Կալաշնիկօվ և գիւղացիներ Դըվօյնիկօվը և Նազարօվը մահափորձի մէջ մասնակցութիւն ունենալուց—արդար են ճանաչված, բայց սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեան պատկանելուն և պայթուցիկ նիւթեր պահելու համար դատապարտվեցին. Կալաշնիկօվ՝ 7 տարով, իսկ Դվօյնիկօվը և Նազարօվը՝ 4 տարով տաժանակիր աշխատանքների:

ՕԴԷՍՍԱ, 24 հոկտեմբերի: Սկսվեց զինւորական կազմակերպութեան գործի քննութիւնը: Մեղադրեալները 11 հոգի են, որոնք մեղադրվում են զինւորների մէջ պրօպագանդա անելու համար: Պաշտպանների խնդիրքը մերժման պատճառով հարցաքննելու մի քանի վկաներին, բոլոր պաշտպանները և դատապարտեալները հեռացան դատաստանական դահլիճից: Նիստը շարունակվում է: Գործի քննութիւնը կը տեւի երկու օր:

ՄՕՍԿՎԱ, 24 հոկտեմբերի: Համալսարանի խորհուրդը վճռեց հինգշաբթի օրը համալսարանը բանալ:

ՑԷՏԻՆԷ, 24 հոկտեմբերի: Սկուպշչինայի նախագահ—վօէվօդա Զակօ Պէտրօվիչ, փոխնախագահ—Միխայիլ Իվանօվիչ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 հոկտեմբերի: Ներքին գործերի մինիստրութեան և ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան ներկայացուցիչների մասնակցութեամբ կայացաւ Սենատի ընդհանուր ժողովը, որը քննելու է մի քանի հարցեր, որոնք վերաբերում են Պետական Դումայի և Պետական Խորհրդի ընտրութիւնների կարգին: Վերոյիշեալ գործերը քննելուց յետոյ, հետեւեալ բէզօլիւցիան կայացրին. 1). Ընտրութիւններին մասնակցելու իրաւունքից զրկվում են հողատէր գիւղացիները, որոնք գրված են ցուցակների մէջ և զանազան անուններ կրող գիւղացի բնակիչներ, որոնք ստացել են հողային բարեկարգութեան կանոնադրութեան և կարգաւորման հիման վրա հողային վարելահող, որոնք բացատրված են Օրէնք. Ժող. 1902 թ. հրատ. 9-րդ հատորում առանձին յանւել 4. 5 և 6, և գիւղացիական խմբակների մասնակցողները: Մասնաւոր ապէս վերոյիշեալները ընտրութիւններին մասնակցելու իրաւունք չունեն. 1) Ուրալական մի քանի լեռնային պրօֆէսիօնական (ժառանգական) գործարանների վարպետները և գիւղական բանւորները, որոնք գործարանների հողերի մասերից ստացել են առանձին հողամասեր և նոյնպէս լեռնահանքային գործարանային ազգաբնակութիւնը, որոնք մտնում են արքունական պրօֆեսսիօնական վարչութիւնների և լեռնահանքային գործարանների տիրապետութեան մէջ. 2). Բեսսարաբիայի նահանգի հետ միասին նոյնպէս նրանք, որոնք բնակեցրած են մասնաւոր նպարհ ցոյց տուողները, օբէր-կօնդուկտօրները և կօնդուկտօրները: Բոլոր վերոյիշեալ կատէգորիայի անձինք իրաւունք չունեն ընտրութիւններին մասնակցելու և այն բնակարանների իրաւունքով, որոնք նրանց տրըված են իրանց վարչութեան կողմից: VI) Պետական Խորհրդի անդամները ցանկութիւն յայտնեցին ստանալու օրական այն պարէնները, որոնք իրանց սահմանված են պաշտօնների համաձայն՝ Խորհրդի առանձին սէսսիանների ընդհարումների ժամանակի համար: VII) Քննելով Պետերբուրգի քաղաքային ինքնավարութեան խնդիրքը, որի մէջ ասւում է, որ ներքին գործերի մինիստրութիւնը հրաժարվեց տալու այն ծախսերը՝ որոնք արվել են Պետական Դումայի ընտրութիւնների համար—կառավարչական սենատը որոշեց, որ այդ խնդիրքին բաւարարութիւն կարելի է տալ միայն օրէնսդրական ճանապարհով, որովհետև ընտրութիւնների համար արված ծախսերի փակումը, որոնք տեղի են ունեցել 1905 թւի դեկտեմբերի 11-ի Բարձրագոյն ուկազի հիման վրա, ներկայ գոյութիւն ունեցող օրէնքներով չէ նախատեսնված:

ՆԻՒ-ԵՕՐԿ, 25 հոկտեմբերի: Բոլոր նահանգներում տեղի ունեցան կօնգրէսի համար ընտրութիւններ: Նիւ-Եօրկի նահանգից ընտրվեց հանրապետական Իւզը: Առհասարակ յաղթութիւնը հանրապետականների կողմն է:

ԿԱԴԻԿՍ, 25 հոկտեմբերի: Քաղաքում և շրջակայքում սաստիկ փոթորիկ է: Շոգենաւները չեն կարողանում նաւահանգստից դուրս գալ: Գետերը դուրս եկան իրանց ափերից:

ՍՏՕԿՀՕԼՄ, 25 հոկտեմբերի: Կազմվեց մի ակցիօներական ընկերութիւն, որը տօրֆից Պրէստացիուսի սիստեմով կը մշակէ սպիրտ: Հնարողը պնդում է, որ այդ ձևով պատրաստած սպիրտը նաւթից աւելի էժան կարելի է ծախել:

ԽԱՐԿՕՎ 25 հոկտեմբերի: Խարկօվ-Բալաշօվսկի երկաթուղային ճանապարհի 224 վերստի վրա տեղի ունեցաւ ապրանքատար գնացքի խորտակումն, որի կազմի մէջ կար մի քանի 4-րդ կարգի վագօններ: Ծանր վիրաւորված են 4, թեթև՝ 5 ճանապարհորդներ. ջարդված են 5 վագօններ:

ԳՐՕԴՆՕ, 25 հոկտեմբերի: Կօբրինսկի գաւառում, Պիգասի գիւղում հրդեհը ոչնչացրեց 29 գիւղական տներ, 29 ախոռներ, 22 շտեմարաններ, հաց, տաւար, խոտ և զանազան տնտեսութիւններ: Վնասը 20,000-ից աւելի է: Նահանգապետի կարգադրութեամբ կազմվեց մի կօմիտէտ՝ փչացողներին օգնութիւն հայթայթելու համար:

ՍԵՎԱՍՏՈՊՈԼ, 25 հոկտեմբերի: Երէկ դատարանում 120 նաւաստիներ, որոնք մեղադրվում են նոյեմբերեան ապստամբութեան մասնակցութեան մէջ, հրաժարվեցին մասնաւոր իրաւաբաններից և խնդրեցին նշանակել պետական: Գլխաւոր հրամանատարի կարգադրութեամբ նշանակվեցին 9 ծովային օֆիցերներ և երկու դատաստանական պաշտօնի կանդիդատներ:

ՍԵՎԱՍՏՈՊՈԼ, 25 հոկտեմբերի: Երէկ ցերեկը բացվեց 31-րդ էկիպաժի զօրանոցներում նաւաստիների փախուստը, որոնք մեղադրվում են նոյեմբերեան ապստամբութեան մէջ: Բացված է գիմնաստիկական կերպով շինված պատի մէջ փորված մի օդանցք: Գտնված է թոկի մի սանդուղք:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 հոկտեմբերի: Մինիստրների խորհուրդը իր հոկտեմբերի 24-ի քննութեան նիստում ենթարկեց ֆինանսների մինիստրի ներկայացրեց պետական եկամտային հարկի նախագիծը:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 25 հոկտեմբերի: (Պաշտօնական): Ներքին գործերի մինիստրը 1906 թւի հոկտեմբերի 24-ին № 3708 ուղարկել է նահանգապետներին հետեւեալ հրամանագիրը. «Անցեալ տարի Պետական Դումայի ընտրութիւնների ժամանակ կայսրութեան մի քանի մասերում գաւառական հողատէրերի համագումարների ընտրութիւններին մասնակցեցին ի միջի այլոց հողատէրերից կապալով հող վերցրած անձինք, իսկ կապալաւոր սեփականատէրերի հողերի վանքապատկան և նոյնպէս ուրիշ հոգևոր տիրապետութիւնների կալուածքների վրա: 3) Քութայիսի նահանգի Սուխումի շրջանի ազգաբնակութիւնը: 4) Թիֆլիսի և Քութայիսի նահանգների խիզանները: 5) Պետական գաղթականները, որոնք բնակեցրած են մահմեդական բարձր դասակարգի և հայ մելիքների հողերի վրա, ինչպէս Անդրկովկասի մի քանի տեղերում: 6) Արևմտեան և Բէլօրուսսական նահանգների շինական չինշեվիները: 7) Ուղղափառական դաւանութեան ռուս կալուածատէրերի և ստարօօբրեադցիները, որոնք բնակեցրած են Հիւսիս-Արևմտեան և Բէլօրուսսական հողատէրերի հողերի վրա 8) Հարաւ-Արևելեան և Հիւսիս-Արևմտեան նահանգներում երկրորդ կարգի նախկին ազատ մարդիկ. 9) Վօլօգօդսկի նահանգի պօլօվնիկները (կիսարարները) և վերջապէս 10) այն գիւղացիները և օտարազգիները, որոնք բնակեցրած են Տօբօլսկի, Տոմսկի, Ենիսէյսկի և Իրկուտսկի նահանգներում գտնված արքունական հողերի վրա, ինչպէս և Ալտայեան շրջանում Նորին Մեծութեան Դիւանատան հողերի վրա. II) Ընտրութիւններին չեն կարող մասնակցել կօզակների գիւղերը՝ Դօնեան կօզակների կողմից լիազօրներ ընտրելու ժամանակ, ինչպէս և չեն կարող լիազօր ընտրվել կօզակների գիւղերի համայնքների այն անդամները, որոնք չունենալով սեփական տներ կամ բոլորովին չեն ապրում կօզակների գաղութներում. III) Առանձին բնակարանի անունի տակ, որի բնակիչը իրաւունք ունի մասնակցելու քաղաքային ընտրութիւնների համագումարին կամ թէ ընտրելու քաղաքային համագումարին լիազօրներ, հարկաւոր է հասկանալ բնակարանի անուան տակ այնպիսի մի բնակարան, որը առանձնացնելու բնաւորութիւն ունի և ներկայացնում է անկախ մի տնտեսութիւն: Առանձին բնակարանի արտաքին նշանները են՝ առանձին մուտք, ներքին սենեակները միւս բնակարանների հետ յարաբերութիւն չունեն և առանձին խոհանոցի գոյութիւնը կամ մի տեղ, որտեղ որ կարելի է կերակուր պատրաստել: Այն անձինք, որոնք միմեանց հետ միևնոյն պայմաններում փոխադարձ համաձայնութեամբ բռնում են մի բնակարան, որոնք պետական բնակարանային հարկ չեն վճարում, ինչպէս և այն մարդիկ, որոնք իրանց աղքատութեան շնորհիւ բարեգործական ընկերութիւններից կամ զանազան հիմնարկութիւններից կամ մասնաւոր մարդկանցից ձրի բնակարաններ են ստանում, որպէս և սենեակի անկիւնաբնակները իրանց բնակած բնակարանների իրաւունքներով ընտրութիւններին մասնակցելու իրաւունք չունեն և քաղաքային ընտրողական ցուցակների մէջ չեն կարող մուծվել, IV) ստորին ծառայողները, գիշերապահների աւագները, սուրհանդակները, պահապանները, շվէյցարները, կառապանն-սուրհանդակները, պանպա վառողները և այլք, որոնք ապրում են իրանց ծառայութեան վարչութեան տուած բնակարաններում, չեն կարող մուծվել քաղաքային ընտրողական ցուցակների մէջ և այս հիմունքների վրա իրաւունք չունեն ընտրութիւններին մասնակցելու. V) Երկաթուղային ծառայողներն իրանց ստացած ռոճկի ցէնզի հիման վրա իրաւունք չունեն մասնակցելու Պետական Դումայի ընտրութիւններին՝ մասնաւորապէս հետեւեալ ծառայողները. կայարանական և ճանապարհների նշան տուող ծառայողները, վագօնների գլխաւոր զննողները, ճանապարհների և կամուրջների վարպետները, շոգեկառքերի վարիչները և նրանց օգնականները, փոխադրական պահապանները, պահեստների գլխաւորները և նոյնպէս գլխաւոր բանւորները, վերաշինող բանւորները, երկաթուղային գծերի պահապանները, կամուրջների փականագործները և պահապանները, մասնաւոր երկաթուղային գծերի կամ կառուցվող ճանապարհների պահապանները, վառարանային բանւորները, վագօններին նայողները, գնացքները միացնող բանւորները, վագօններին իւղ քսողները, վագօնների վառարանները վառողները, ճառոններից (ռուս-կապալառուները), և նոյնպէս այն կառավարիչները, որոնք կապալառու հողատէրերի մօտ ծառայութեան մէջ կառավարիչ էին: Իսկ առհասարակ, վերոյիշեալ կատէգորիայի տեսակէտի անձանց մասնակցութիւնը գաւառական հողատէրերի համագումարներին օրէնքով ոչ մի հիմք չը կայ, և այն անձինք, որոնք կապալով են վերցրել հողեր կապալառուներից, ինչպէս և վերջիններիս մէջ ծառայութիւն անող կալուածքների կառավարիչները, բնաւ չեն կարող հաւասար իրաւունք ունենալ Պետական Դումայի ընտրութիւններին մասնակցելու նկատմամբ, ինչպէս և այն անձերը որոնք որ վայելում են այդօրինակ իրաւունքներ համաձայն 1905 թւի դեկտեմբերի 11-ի Բարձրագոյն ուկազի երրորդ յօդուածի, որովհետև միևնոյն կալուածքի կառավարիչը և կապալով վերցնողը յամենայն դէպս իրաւունք չէ տալի մի քանի անձնաւորութիւնների միաժամանակ մասնակցել ընտրութիւնների ընդ ամին պատիւ ունեմ խնդրելու Ձերդ գերազանցութեան առաջարկել ընտրողական ցուցակները կազմող հարկաւոր հաստատութիւններին, խիստ կերպով ղեկավարվել այս կէտի վերաբերմամբ 1905 թւի դեկտեմբերի 11-ի Բարձրագոյն ուկազի 111 յօդուածի պահանջների նկատմամբ և գաւառական հողատէրերի ցուցակներում մուծել սոսկ այն կապալառուների և կառավարիչների ազգանունները, որոնք որ կը ներկայացնեն անմիջապէս հողատէրերի հետ կապած պայմանաթղթեր և հաւատարմաթղթեր»:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱ

## ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
ամեն օր, բացի կիրակի օրերի
ԱՌԱՒՕՏԵԱՆԸ
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վերքաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) միզասեռ. հ.:
Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—9 —10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային:
Մ. Գ. ԱԻՆՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ. և վիրաբուժութիւն:
Զ. Ի. ԲԱՐԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.:
Ի. Կ. ԳԶԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի
Ա. Օ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1 ½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇԶԵՐԲԻՆԱ—1 —2 ժ. մանկաբարձութեան և կանանց հ.:
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ
Գ. Ց. Գուրդինօվ—1—2 ժ. կանանց հ. և մանկաբարձութեան:
Ա. Մ. ՓՈՂԻՆՕՎ—6—7 ժ. ներքին և երեխայոց և ծաղկահատ.
Խ. Գ. ԱՐԵԱՆՑ —7—7 ½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.:
Վճարը 50 կ.: Չքաւորները ձրի: Համակարգիչ (գօն սուլյուսիդ) և օպերացիայի համար առանձին:
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

Փանձակում տեղի ունեցած լեզհարումների պատճառով ես տեղափոխեցի իմ կենտրօնական ՀԻՒՐԱՆՈՑԸ շքեղ կահկարասիներով Թիֆլիս, Պուշկինսկի փողոցի վրա № 23, պրավօսլաւիի հոգևոր սեմինարիայի դիմաց

„ՆՈՄԵՐԱ ՑԵՆՏՐԱԼ“

մականունով: Գները 70 կոպէկից մինչև 2 րուբլի: Ամսական ցանկացողների հետ առանձին պայմաններով:
Ալէքսանդր Ցարութիւնով
(Դ. կ. ե.) 27—100

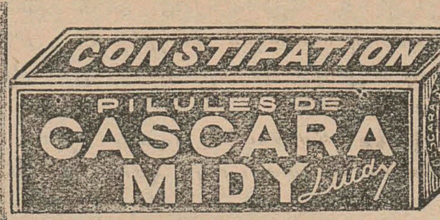


ԿԱՍԿԱՐԱ-ՄԻԴԻ
Պիլիւլներ ֆրանսիական ժողովրդական միջոց
ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԱՄՐՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ
Զափը.—2 պիլիւլ երեկոյեան պառկելիս:
Կասկարա միդին չէ առաջացնում ոչ փորացաւ, ոչ սիրտ-խառնուք, ոչ էլ լուծողութիւն:
Դեպոտուն—Midy, 113, Faubourg St. Honoré, Փարիզ:
3—3 (165951) ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳԼԽԱՒՈՐ ԴԵՂԱՏՆԵՐՈՒՄ: (7, 17, 27)

Մի ինտելիգենտ հայ ընտանիքում
ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ ԵՆ
գիշերօթիկ աշակերտներ և աշակերտուհիներ լիակատար պայմաններով,
ՄԱՏՉԵԼԻ ԳՆԵՐՈՎ
և մի գիմնազիաւարտ օրիորդ
դասեր է տալիս:
Հասցէն՝ Մուխրանսկայա փողոց № 20
1—3

Մողնու
ծխական հոգաբարձութիւնը սիրով յայտնում է ի գիտութիւն եկեղեցու ծխականների և սեպտեմբերի 15-ին բացված ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ դպրոցի աշակերտուհիների ծնողների, որ հոկտեմբերի 29-ին, կիրակի օրը, առաւօտեան ժամը 11-ին
կայանալու է
ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ՕՐԻՈՐԴԱՑ ԴՊՐՈՑԻ
ՀԱՆԴԷՍԸ
(Բացման առիթով)
Տեղի սղութեան պատճառով մուտքը լինելու է տոմսակներով: Ներկայ լինել ցանկացող ծխականները և ծնողները կարող են տոմսակներ ստանալ ուրբաթ, հոկտեմբերի 27-ին և շաբաթ՝ 28-ին, առաւօտեան ժամը 10—12, դպրոցի գրասենեակում, Պասկեվիչյա փողոց, տուն № 13:
(ու. շ.) 1—2

„Գուտտենբերգ“
գրավաճառանոցում վաճառվում են հետեւեալ գրքերը.
Տօքթ. Կ. Յ. Փաշայեան, վիպական հաւաքածոյ Միշէլ և Բիլիկին. լուսանկարը 10 կ.
» վիպական հաւաքածոյ, Վաւօ, 10 կ.
Ֆէթվաճեանի, Անիի ալբոմը, 1 ր. 20 կ.
Աստուածաշունչ, Երեւէեանց, 35 կ.
Աննենսկայա, Հայրապետութիւն, Թարգ. Ս. Տ. Անանեանի 5 կ.
Լուսմեն պրօլետարիատը և յեղափոխութիւնը, Թարգ. ռուս. Ա. Ս. 5 կ.
Շահազիզ, Ս. Խորէն արք. Գալֆայեանի և Նալբանդեանի, Աղձնիքը 60 կ.
Մ. արքեպիսկոպոս Սմբատեան, Նկարագիր Երնջակայ ս. Կարապետի Վանուց և շրջակայից նորին 1 ր. 50 կ.
Դր. Կ. Փաշայեան խան, Ընդարձակ Դպրոցական Առողջապահութիւն, պատկերազարդ (120 պատկերով) 6 ր.
Ինտրա, Ներաշխարհ 1 ր. 20 կ.
Ժան-Ժակ Ռուսօ, Էմիլ, երկրորդ գիրք Թարգ. գիրմ. Ի. Յարութիւնեանի 50 կ.
Արեան ձայներ 60 կ.
Ս. Հայկունի, Էմինեան ազգագրական ժողովածու հատոր Զ. 1 ր. 25 կ.
Ջէյմս Մորիէր, Հաջի Բաբայի արկածները Անգլիայում, Թարգ. անգլ. Մկր. Կարապետեան 1 ր. 50 կ.
Տկն. Մէրի Ուլտո Ալէն, Ի՞նչ պէտք է գիտնայ զեռատի աղջիկ մը, Թարգ. անգ. Մ. Շամտանճեան 70 կ.
Գ. Մ. Ս. Շուզի բաշու նամակը Շուշվայ-Ղալի կընանոց, Ղարաբաղի-Շուշվայ բարբառով 50 կ.
Էդմօնդօ դը Ամիչիսի, Սիրտ (10 պատկերով) Թարգ. անգլ. Ս. Քամալեանցի 40 կ.
Ս. Քամալեանցի, Սասունցի Ցօհան 30 կ.
Էմին Տէր-Գրիգորեանի, Սուր և Հուր (Ո՞վ է մեղաւորը) էպիզօդներ հինգ արարուածով և պրօլօգով 1905 թւի հայ-թաթարական ընդհարումներից) 1 ր.
Դոկտ. փիլ. Մ. Աբեղեանի, Աշխարհաբարի քերականութիւն, դասագիրք ստորին դասարանների համար 75 կ.
Ի. Վազով, Լծի տակ, երկրորդ մաս 50 կ.
Կ. Բարանցեվիչ, Երկու ոգի, Թարգ. Ս. Մընջոյեանի 15 կ.
Ա. Ն. Բախ, Հարուստներ և աղքատներ 15 կ.
Եպիսկոպոս Գէորգեան (Ճուղուրեանց) Ճըշմարտութիւնը չի մեռնում 50 կ.
Տօքթ. Կ. Յ. Փաշայեան խան, վիպական հաւաքածոյ, Ճակատագիր 10 կ.
» Վարժապետին պլատոնական սէրը 10 կ.
Դիմել՝ Книжный магазинъ «Гуттенбергъ». 2—2

ԸՆՏԻՐ ԸՆԹԵՐՑԱՆԵԼԻ ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1. «Սիրտ» գրքից 9 պատմ. | | գերման. | 40 կ. |
| 2. Ժամանակը ոսկի | | պատկեր. | 40 » |
| 3. Քաջ Աղասի | | | 25 » |
| 4. Սասունցի Ցօհան | պատմ. | | 30 » |
| 5. Խուլ Խաչիկ | վէպիկներ | | 25 » |
| 6. Ծովինար | | | 20 » |
| 7. Շէն Թագաւորի աղջիկ | | | 20 » |
| 8. Երկու ազգբրացեղ. | | | 30 » |
| 9. Աստուած աղքատի կերպում | | | 20 » |
| 10. Անմեռ աշխարհ | | | 8 » |
| 11. Հէքիաթներ | | | 30 » |
| 12. Աստուած չը ճանաչող | | պատկեր. | 10 » |
| 13. Գալօ Աֆօ և Խաչան | | | 12 » |
| 14. Երկասիրութիւններ ա. կապուկ | | | 50 » |

Դիմել Թիֆլիսի գրավաճառներին, գումարով ցանկացողները իրան՝ Քամալեանց Ս.-ին, Ներսիսեան դպրոց: (կ. ու. կ.) 13—20

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Ս. Գ. Շերմազանեան
Ընդունում է հիւանդներին ամեն օր 9 ժ.—2 ժ. և երեկոյեան 4—7 ժամը: Երևանեան հրապարակ, տ. Գուրգենօվի № 7. պօդեզ նոտար Մդիբրովի:
(Ե.հ.շ.) 69—100

ԲԺԻՇԿ
Գ. Ն. ՄԱՂԱՔԵԱՆ
Մասնագէտ ներքին և երեխայոց հիւանդութիւնների առանձնապէս ստամոքսի և աղիքների հիւանդութիւնների: Ընդունելութիւնը ամեն օր 12—1 ժ. առ. և 5—6 երեկ.
Միխայլովսկի պր. տ. Ճավճանիձէի № 36
(կ.շ.ու.) 13—100

Լոյս տեսաւ
Ա. ՉԱՆԵԱՆԻ
ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
Գինն է 10 կոպ.: Դիմել գրավաճառներին: 8—10

Մի հայ վարժուհի
ընդունում է իր մօտ
ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ
և
ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՀԻՆԵՐ
տալիս է սենեակ, ճաշ և պարապում է:
Գները մատչելի են:
Հասցէն հարցնել «Մշակի» խմբագրատանը
Նոյն ընտանիքում տրվում է ՃԱՇ: 4—5

Երևանի Հայոց Թեմական դպրոցի հոգաբարձութիւնը
յայտնում է, որ Թիֆլիսի Հայոց Նախկին Հրատարակչական Ընկերութեան դպրոցին նուիրած գրքերը վաճառում է զունառ ցանկացող գրավաճառներին, ուսուցիչներին և գրադարաններին 50% զիջումով:
Ցանկացողներին կուղարկվի նոյն գրքերի տպագրված ցուցակը:
Դիմել Հոգաբարձութեան հասցէով: 3—5

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԽԱՍԵԱՆԻ
„ՀԱՅ ԿՏՐԻՃՆԵՐԸ“
Պատկեր հայ-թուրքական կռիւներից
(24 երես)
ԳԻՆԸ 7 ԿՈՊ.
Դիմել Թիֆլիսի գրավաճառներին:
ԳՈՒՄԱՐՈՎ ՁԵՂՉ 4—5

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐ
պատրաստ են վարելու
ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ՊԱՇՏՕՆ
Ամուսինը Պետերբուրգում համալսարանի ուսանող, Թեմականաւարտ. կինը կար ու ձև, ձեռագործ, սովորած մանկաբարձական ինստիտուտի ուսանողուհի: Ցանկալի է գիւղում:
Հասցէն՝ Головинскій 23, магазинъ Бижутерiи, Միքայէլին:
(հ. ու.) 2—2

Փորձված Ուսուցչուհի
որոնում է մասնաւոր ԴԱՍԵՐ:
Հասցէն՝ «Մշակի» խմբագրատանը: 9—10

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁՈՒՀԻ
Ա. Վ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ
Ընդունում է դիմողներին
Հասցէն՝ Орловская 5. 5—5

ԲԺԻՇԿ
Լեւոն Օհանջանեան
Մասնագէտ միզային, վեներական, սիֆիլիսի և կաշւի հիւանդութիւնների: Ընդունում է առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը, երեկոյեան 6—9 ժամ. կանանց և երեխաների համար 11—12 ժ. Հասցէ անկիւն Գոլովինսկի պրօսպեկտի և Կոջէանովեան փողոցի, տուն Թամամշեանի: Մուտքը Կոջէանովեան փողոցից № 3.
(ա. շ.) 266—300

ԲԺԻՇԿ
Ա. Միխիթարեանց
Մասնագէտ սիֆիլիսի, միզային, վեներական և մորթու հիւանդութիւնների: Ընդունում է առաւօտեան 10—12, երեկոյեան 6—8, կանանց համար 12—1 ժամը:
Սօլօլակ, անկիւն Բէհբութեան և Պասկեվիչի փողոցների, № 33/15:
(ա. օ.) 40—100

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Մ. Փ. Ջախարբեգեանց
ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ՆԵՐՔԻՆ ԵՒ ՋՂԱՅԻՆ
ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ընդունելութիւնը { առաւ. 10—12 ժ. / երեկոյեան 6—7 ժ.
ՏԵԼԷՖՕՆ № 1087
Սօլօլակ, Լերմոնտովսկայա փող., 16.
(ա. օ.) 38—150

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ» ընկ.
Электропечатня, Типографскаго Т—ва. «ГЕРМЕСЪ» Мадатовская ул. № 5